

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB, MUSEET

rapport

ARKEOLOGISK SERIE 1982·1

Verneplan for vassdrag

10-års vernede vassdrag

Arkeologiske kulturminner

i Ognavassdraget, N-Trøndelag

Lars F. Stenvik

Universitetet i Trondheim

"Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Museet. Rapport. Arkeologisk serie" skal bringe stoff fra det faglige og geografiske ansvarsområde som Antikvarisk avdeling, DKNVS, Museet representerer.

I serien publiseres materiale som en av ulike hensyn finner ønskelig å gjøre kjent. Oftest vil det dreie seg om foreløpige rapporter, og materialet kan senere bli bearbeidet for videre publisering. Oppdragsrapporter vil utgjøre en stor del av serien.

Rapport-serien er ikke periodisk, og antall nummer pr. år vil variere. Serien startet i 1973. Det fins parallelt en "Botanisk serie" og en "Zoologisk serie".

"Arkeologisk serie" trykkes i A4-format i offset. Minimum opplag er 50.

Som regel blir norsk språk brukt, også i referat og sammendrag. Medarbeidere fra andre land kan bruke sitt morsmål, om nødvendig med norsk referat.

For manuskriptet, illustrasjoner, referanser o.l. følges vanlige retningslinjer. (Jfr. retningslinjer for K. norske Vidensk. Selsk. Mus. Miscellanea). Innholdet sammenfattes vanligvis i et innledende abstract eller et fyldigere avsluttende sammendrag.

Utgiver:

Universitetet i Trondheim
Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Museet,
Antikvarisk avdeling.
N-7000 Trondheim.

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB, MUSEET
RAPPORT ARKEOLOGISK SERIE: 1982:1.

VERNEPLAN FOR VASSDRAG
10-ÅRS VERNEDE VASSDRAG

ARKEOLOGISKE KULTURMINNER I OGNVASSDRAGET N-TRØNDELAG
LARS F. STENVIK

Kgl.Norske Vidensk.Selsk.Mus. Rapp. Ark.serie 1982:1
L.F.Stenvik: Arkeologiske kulturminner i Ognavassdraget,
N-Trøndelag.

500 eks. ISBN 82-7126-281-5
ISSN 0332-8546

ABSTRACT

Stenvik, L.F.: Archaeological Investigations in the Ognå watercourse, N-Trøndelag.

K.Norske Videnskabers Selskab, Musdet, Rapport A 1982:1.

This report contains the results from archaeological investigations in connection with the norwegian governments plan for protection of watercourses against hydroelectric development. All known archaeological finds and monuments are listed and mapped. On the basis of different interests it is shown why it is of importance to protect ancient monuments against destruction. The archaeological data presented in this report can only show parts of the real quantity. There are reasons to believe that some groups of monuments are underrepresented.

Lars F. Stenvik, University of Trondheim,
DKNVS Museum, Department of Archaeology, N-7000 Trondheim.

REGISTRERING AV VERNEVERDIER I DE 10-ÅRS VERNEDE VASSDRAG

Stortinget behandlet i april 1973 verneplan for vassdrag. Ved behandlingen ble vassdragene delt i følgende grupper:

- 1) Varig vernede vassdrag.
- 2) Vassdrag med vern foreløpig fram til 1983.
- 3) Vassdrag som kan konsesjonsbehandles.

Stortinget utsatte behandlingen av en del vassdrag i påvente av nærmere forslag fra Regjeringen. En må vente at Stortinget vil plassere dem i forannevnte tre grupper når det tas stilling til disse vassdragene, antakelig våren 1980.

Det er forutsetningen at både verneverdiene og utbyggingsverdiene i vassdragene i gruppe 2 skal utredes nærmere før det tas endelig stilling til vernespørsmålet.

Miljøverndepartementet har påtatt seg ansvaret for å klarlegge følgende verneinteresser:

- Resipientinteressene
- Naturvitenskapelige interesser
- Kulturvitenskapelige interesser
- Viltinteressene
- Fiskeinteressene
- Friluftinteressene

Miljøverndepartementet oppnevnte 30. juni 1978 "Styringsgruppen for vurdering av kulturverdiene i de 10 års vernede vassdrag" til å stå for arbeidet med å klarlegge kulturvitenskapelige interesser. Styringsgruppen består av to representanter fra den arkeologiske interimskommisjon, en representant fra Riksantikvaren og fra Tromsø Museum samt en representant fra Miljøverndepartementet.

Denne rapporten er avgitt til Miljøverndepartementet som et ledd i arbeidet med å klarlegge de kulturvitenskapelige interesser. Rapporten er begrenset til å omfatte registrering av kulturverdier i tilknytning til 10-års vernede vassdrag. Rapporten omfatter ingen vurdering av verneverdiene, og heller ikke av den skade som måtte oppstå ved eventuell kraftutbygging.

En er kjent med at noen kraftselskaper tar sikte på innen 1983 å ha ferdig søknad om utbygging av vassdrag innenfor gruppe 2,

i tilfelle av at Stortinget skulle treffe vedtak om konsesjonsbehandling for disse vassdrag.

Denne rapporten tilfredsstiller ikke de krav vassdragslovgivningen stiller til søknader om kraftutbygging. Den kan derfor ikke nyttes som selvstendig grunnlag for vurdering av skader/ulemper ved kraftutbygging.

Miljøverndepartementet

Oslo, 15.10.1979.

2. FORORD

Følgende institusjoner har fått i oppdrag å registrere kulturminner i de 10-års vernede vassdrag: Universitetets Oldsaksamling, Oslo, Arkeologisk Museum, Stavanger, Historisk Museum, Bergen og Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Trondheim, utreder den arkeologiske delen av verneinteressene i Sør-Norge. Riksantikvaren, Oslo, utreder den etnologiske delen av verneinteressene i det samme området. Tromsø Museum har ansvar for både den arkeologiske, den etnologiske og den samisk/etnografiske utredningen i Nord-Norge. Oppdraget omfatter i alt 60 vassdrag.

Undersøkelsesområdet omfatter hele vassdragets nedslagsfelt, men det har ofte vært nødvendig å begrense feltarbeidet til visse deler av dette. I prinsippet er alle spor etter menneskelig aktivitet kulturminner. Kulturminnene blir ikke bare vurdert som enkeltobjekter, men også som ledd i det totale kulturlandskapet og som ledd i stedets kulturhistorie. Fordi registreringen er knyttet til Verneplan for vassdrag, er det spesielt viktig å belyse hvilket forhold kulturminner og kulturlandskap har til elver og vann.

Arkeologene har først og fremst ansvar for minnene fra forhistorisk tid og middelalder (tiden før 1537). I noen tilfelle registrerer de også minner fra nyere tid og minner uten sikker datering. Den vanligste typen kulturminner som hører under arkeologenes ansvarsområde, er steinalderboplasser, gravhauger eller -røyser, hustufter, fangstanlegg (dyregraver o.a.) og jernutvinningsplasser.

De øvrige faste kulturminnene fra nyere tid registreres av etnologer og samisk-etnografer. Grensen framover i tid er satt til 1. verdenskrig, men ofte er det naturlig også å ta med andre minner. Den vanligste typen kulturminner fra nyere tid er gårdsanlegg og setre, veier og broer, anlegg for tømmerfløting, vassdrevne kverner og sager og minner knyttet til samiske næringer f.eks. boplasser, fangstanlegg for villrein og offerplasser.

Styringsgruppen som setter opp rammer for de kulturhistoriske undersøkelsene og samordner denne delen av prosjektet, består av:

Førsteantikvar, Øivind Lunde (formann)
Riksantikvaren, Oslo.

Førstekonservator, Arne B. Johansen
(vararepr. 1978-79, medlem fra 1980)
DAIK/Arkeologisk museum i Stavanger.

Konservator, Johan A. Kalstad
Tromsø Museum.

Professor, Sverre Marstrander
DAIK/Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Førstekonservator, Kristen R. Møllenhuis
(medlem 1978-79)
DAIK/Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Museet,
Trondheim.

Konsulent, Rolf Selrod
Det Kongelige Miljøverndepartement, Oslo

Prosjektleder, Egil Mikkelsen (sekretær)
Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Konservator, Anne-Berit Ø. Borchgrevink
(Vararepr.)
Riksantikv./Inst. for folkelivsgransking, Univ. i Oslo.

Konservator, Arthur Fasteland
(Vararepr. fra 1980).
DAIK/Historisk Museum, Bergen.

Vit.ass., Dikka Storm (vararepr.)
Tromsø Museum.

3. INNHOLD

1. Registrering av verneverdier i de 10-års vernede vassdrag	s. 5
2. Forord	s. 7
3. Innhold	s. 9
4. Sammendrag	s.10
4.1. Undersøkellesområdet	s.10
4.2. Registreringene	s.10
4.3. Registrerte kulturminner	s.11
4.4. Verneverdier	s.11
5. Naturforhold	s. 14
5.1. Topografi	s.14
5.2. Klima	s.15
5.3. Fisk, vilt	s.15
6. Arkeologiske undersøkelser og registreringer i Ognavassdraget	s.16
6.1. Tidligere registreringer	s.16
6.2. Registreringer i forbindelse med 10-års vern av Ogna	s.16
7. Arkeologiske kulturminner	s.20
7.1. Innledning	s.20
7.2. Registrerte kulturminner	s.21
7.3. Arkeologiske funn	s.44
8. Kulturhistoriske verneverdier	s.45
8.1. Innledning	s.45
8.2. Gravhauger	s.46
8.3. Ødegårder	s.48
8.4. Dyregraver	s.49
8.5. Jernvinner	s.50
8.6. Kullmiler	s.51
8.7. Steinalderboplasser	s.51
8.8. Varder	s.52
8.9. Gamle veifar	s.52
9. En bosetningshistorisk skisse av Ogndalen	s.53
10. Litteratur	s.56
11. Lokaliseringskart.....	s.58
12. Illustrasjoner	s.65

4. SAMMENDRAG.

4.1. Undersøkellesområdet.

Ognas nedbørfelt utgjør 578 km² og ligger i sin helhet i Nord-Trøndelag fylke. Det aller meste av dette området ligger i Steinkjer kommune, mens små parter tilhører Snåsa i nord og Sparbu kommune i sør. Ognas renner fra øst mot vest gjennom et landskap preget av skog. Langs elva som flere steder går i meandre fins større myrpartier. Elva har sitt utspring i fjellområdene vest for Skjækervatnet. I den nedre del av Ogndalen er jordbruk den naturlige næringsvei. I Øvre Ogndal er det skogsdriften som dominerer. Det fins lite industri i dalføret. Større løsavsetninger har man ved Bodom og Roktgården. Forsvaret har et skytefelt ved Giskås. Klimatisk sett er Ogndalen lik andre Inntrønderske dalføre med relativt lite nedbør på årsbasis og med kalde vintre og etter måten varme somre.

4.2. Registreringene.

De data som presenteres i denne rapporten er dels basert på arkivopplysninger ved DKNVS, Museet, dels på registreringer i forbindelse med 10-års vern av Ognas. Det er således utført ca. 15 ukeverk i felt i denne sammenheng. Ut fra målet med registreringene, faglige vurderinger, eksisterende data, økonomiske og tidsmessige rammer, er det foretatt prioriteringer m.h.t. undersøkelsesområder. Størst vekt er det lagt på utmarks- og fjellområder (jfr. fig. 519) etter som kjennskapet til disse områdene på forhånd var dårligst. Ellers har potensielle vasskraftutbyggingsprosjekt influert på valg av undersøkelsesområder.

Registreringene er på ingen måte fullstendige. Man har forsøkt å bringe på det rene hvilke typer fornminner som fins i vassdraget, registreringene sier ingen ting om det virkelige antallet. Innbyrdes forhold mellom antall registrerte kulturminnetyper er neppe kongruent med det virkelige forhold. Det er all grunn til å tro at gravhauger f.eks. er overrepresentert. Det er derfor viktig at de registrerte data forstås med disse forbehold.

Ansvarlig for registreringene har vært prosjektleder Lars F. Stenvik. Under det meste av feltarbeidet har magistergrads-studenter i arkeologi vært daglige ledere med arkeologi-studenter som assistenter.

4.3. Registrerte kulturminner.

Følgende fornminner er registrert i Ognas nedbørfelt:

Funn fra steinalder (ett funn kan bestå av flere gjenstander)	7
Funn fra eldre jernalder (ett funn kan bestå av flere gjenst.)	9
Funn fra yngre jernalder (" " " " " " ")	28
Gravhauger	196
Ødegårder	16
Dyregraver/fangstanlegg (ofte flere dyregraver i <u>ett</u> anlegg)	10
Jernvinner	5
Kullmiler	5
Steinalderboplasser/boplasser	8
Varder	2
Gamle veifar	6

Ialt blir dette 292 lokaliteter/kulturminner.

De ulike kulturminner er vist på kartet fig. s. 12

4.4. Verneverdier.

De registrerte kulturminnene i Ognavassdraget inneholder kvaliteter som ut fra flere aspekt gjør dem verneverdige. Man har kunnet påvise en anseelig mengde kulturminner, men samtidig stor spredning når det gjelder kulturminnetyper. Her er således fornminner med tilknytting til jordbruk såvel som fangst og fiske. Samtidig er forskjellige tidsperioder representert. Dessuten finnes kulturminner som kan dokumentere "utmarks-næringer" som jernframstilling og trekullbrenning. Dette gjør at man trolig kan oppfatte Ognadalens kulturminner som representative for et Inntrøndersk dalføre.

Til en del av de registrerte kulturminnene er det knyttet spesielle vitenskapelige interesser. Dette gjelder de steinalderboplasser som er registrert. Etter som kjennskapen til steinalder i Indre Trøndelag er høyst mangelfull, vil slike boplasser representere et viktig forskningspotensiale.

OGNA

M 1:250 000

Ref. serie 1501, blad Grong,

Namsos, Trondheim, Østersund

★ Gravhauger

■ Tufter, ødegårdsanlegg

▲ Steinalderlokaliteter

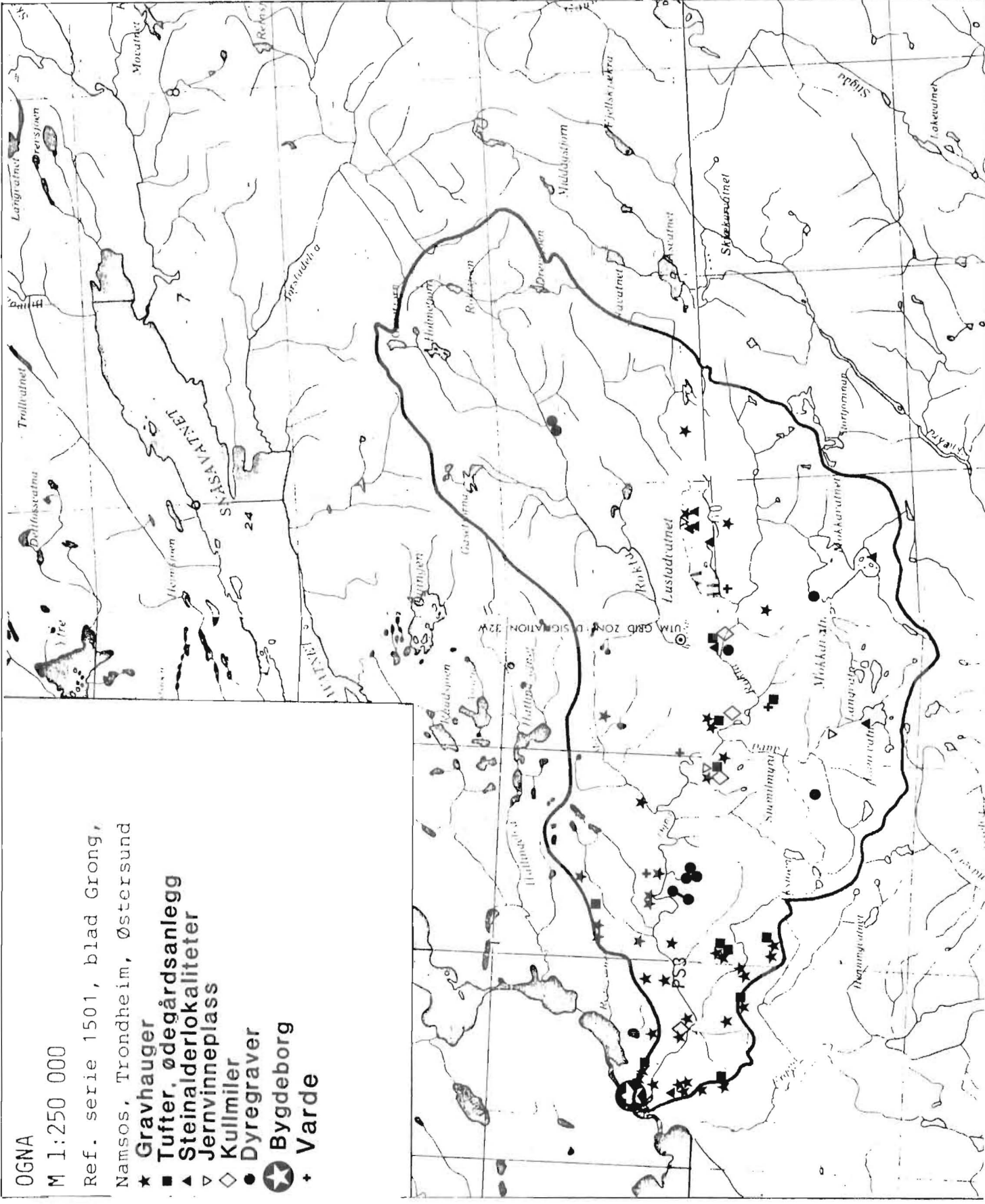
▽ Jernvinneplass

◇ Kullmiler

● Dyregraver

★ Bygdeborg

+ Varde

En annen svært viktig kulturminnetype som er registrert i Ogndalen er ødegårdsanlegg. Ved disse til dels overfladiske registreringene har man kunnet påvise overraskende mange ødegårdsanlegg. Det er rimelig å anta at en vesentlig del av disse må knyttes til krisetider i seinmiddelalder. Etter som kjennskapen til slike ødegårder er fragmentarisk og antallet usikkert både lokalt, regionalt og nasjonalt, er disse ødegårdene svært viktige forskningsobjekt for arkeologene. På dette området har også historikere sammenfallende interesser. Ødegårdsforskning har vært viet stor oppmerksomhet innen dette faget den senere tid. For botanikere vil slike ødegårdsanlegg også være av stor interesse.

Rent lokalt ligger forholdene til rette for at kulturminner kan utnyttes i pedagogisk sammenheng. Flere gravfelt, ødegårder og dyregraver bl.a. ligger lett til slik at de godt kan brukes i forbindelse med undervisning i skolen.

5. NATURFORHOLD

5.1. Topografi.

Ognas nedbørfelt utgjør 578 km² hvorav 3% er sjøareal. Det aller meste av dette området ligger i Steinkjer kommune, mens det nordøstre hjørnet ligger i Snåsa kommune. En liten snipp av den sørligste delen hører til Sparbu. Vassdraget ligger i sin helhet i Nord-Trøndelag fylke. I verneplan for vassdrag er Ognas objekt nr. 133.

Ognas renner fra øst mot vest, den har sitt utspring i fjell-områdene vest for Skjækervatn. De høyeste toppene her ligger mellom 7-800 m.o.h. Høyest rager Semsklumpen (770 m.o.h.). Ognas renner ut i Byaelva ca. 2 km øst for Steinkjer sentrum. Ovenfor Roktgården skifter Ognas navn og deler seg i to: Sør- og Nord-Rokta. Herfra til utløpet er det et fall på ca. 170 m. Den går i fosser ved Hyttfossen, Støa, Brandseggfossen og Bruemfossen. Ellers er elveløpet slakt og rolig og den løper flere steder i meandre. Ved Støafossen og Hyttfossen er det bygd laksetrapp slik at laksen nå går opp i Rokta.

Ognas renner gjennom betydelige skogsområder. Man kan trygt si at det er skogen som karakteriserer landskapet. De nedre deler av vassdraget er i dag gode jordbruksområder med store gårder og flat jord. I dalbunnen og langs sidene finnes betydelige løsavsetninger bl.a. ved Bodom, Skjålågrind og Roktgården. Morenerygger har man ved Støa, ved Fossem-Brandsegg, ved Bruem og til slutt den store morenen som Trana ligger på. På disse løsavsetningene er det i dag store dyrkningspotensial. Langs elva er det flere større myrpartier.

Jord- og skogbruk er det naturgitte næringsgrunnlag innenfor nedbørsfeltet. Steinkjer kommuneskoger eier mesteparten av skogene og driver skogsdrift i stor målestokk. Jordbruket avtar dess lenger østover man kommer. De østligste gårdsbruk ligger rundt Lustavatnet. Her er det fedrift som dominerer, mens man lenger ned i dalen driver kornproduksjon. Industri er det lite av i nedbørsfeltet.

Riksvei 762 følger dalen, men går over til fylkesveg og skogsbilveger mot øst. Vegnettet er etter måten godt utbygd bl.a. med en rekke skogsbilveger.

5.2. Klima.

Man må regne med relativt store klimatiske variasjoner innenfor et område som Ognas nedbørfelt. Vassdraget har sitt utspring i østlige fjellområder og ender så å si ved Trondheimsfjorden. Rent generelt kan man si at klimaet er mer atlantisk enn Østlandsområdet f.eks.

Årsnedbøren varierer trolig innenfor nedbørfeltet. De nedre deler av vassdraget har sannsynligvis en årsnedbør på ca. 735mm (målt i Sparbu). De øvre deler av vassdraget har antagelig mindre nedbør, det kan kanskje være rimelig å sammenligne med Sørli som har 657 mm på årsbasis.

Det har ikke vært mulig å bringe fram eksakte temperaturmålinger for Ogndal. Også her må man regne med store temperaturforskjeller innenfor området. I de nedre deler av Ogndalen ligger trolig gjennomsnittstemperaturen for de fire sommermånedene juni-september på ca. 12°C (Trondheim har 12,2°C, Høylandet i Namdalen 12,3°C, Ytterøya 12,7°C og Selbu 12,2°C). Disse delene av Ogndalen egner seg med andre ord til korndyrking (jfr. Sandnes 1971, 12f).

I de øvre deler av vassdraget er klimaforholdene usikre for kornproduksjon.

5.3. Fisk, vilt.

Ogna regnes som en relativt brukbar lakselv. I en oversikt over oppfisket kvantum i 1979 går det fram at det ble fisket 3048 kg laks (TOFA's årbok 1980). Laks har trolig til alle tider vært en sikker ressurs i dalføret. Ellers er det fisk i de fleste vann og større bekker innenfor nedbørfeltet. Her er ørret det dominerende fiskeslag.

I de store skogsområdene i Ogndalen er det en stor elgstamme og avskytingen er årlig betydelig. Det drives ellers noe fugle- og småviltjakt.

6. ARKEOLOGISKE UNDERSØKELSER OG REGISTRERINGER I OGNAVASSDRAGET.

6.1. Tidligere registreringer:

Ogndalen er ikke tidligere systematisk registrert. De eldste arkeologiske opptegnelser finner man i Gerhard Schønings beskrivelse av en "Reise som giennem en Deel af Norge i de Aar 1773, 1774, 1775 ... er gjort og beskrevet." Bd II. Senere har andre mer eller mindre omfattende beskrevet fornminner i dal-føret. Hermå K. Ryghs "Fornlevninger og Oldsager i Nordre Trondhjems Amt" utgitt i 1879 nevnes. Nevnes må også Karl Mørkveds registreringer av dyregraver i Ogndalen (Mørkved 1960) og jernvinner (Mørkved 1967).

De opplysninger man ellers har, skriver seg fra spredte befarings-rapporter.

Th. Petersen brukte den kunnskap man satt inne med om funn og fornminner til å skrive bosetningshistoriske skisser av bygda (Petersen 1935 og 1949).

Ogndalen er ikke fornminneregistrert i forbindelse med utgivelsen av Økonomisk Kartverk.

Det er foretatt svært få fagmessige utgravninger innenfor Ognas nedbørfelt. De aller fleste funn er kommet til museene enten som løsfunn uten nærmere opplysning om funnforhold, eller etter skatte-jaktlignende utgravninger av gravhauger. Til unntakene hører bl.a. Odd Ertsås' utgravning av jernvinne på Tolstad i 1962.

6.2. Registrering i forbindelse med 10-års verning av Ogna:

De registreringer som er utført for dette prosjektet er styrt av flere faktorer. For det første har Miljøverndepartementet definert intensjonen med undersøkelsene. Det er med henblikk på framtidig kraftutbygging undersøkelsene er iverksatt. Opplegget for registreringene hadde blitt et annet om det var f.eks. potensiell hytteutbygging som hadde forårsaket disse utredningene.

For det andre er Lov om kulturminner av 9. juni 1978 vesentlige i registreringsarbeidet. Alle de fornminner som er nevnt i denne

loven og som i henhold til denne er fredet, har vært potensielle registreringsobjekt.

For det tredje har registreringene måttet innpasses i en økonomisk og tidsmessig ramme.

Som et siste punkt kommer den faglige innsikt man har som bestemmende for registreringenes utforming.

Den praktiske konsekvens av dette er at man må foreta prioriteringer i registreringsarbeidet der de forannevnte faktorer er med på å bestemme utformingen. Registreringene i forbindelse med verningen av vassdraget i 10 år må derfor på ingen måte oppfattes som fullstendig. Den kan i beste fall gi en indikasjon på hva som kan finnes av verneverdier.

De prioriteringer som er foretatt må av den grunn omtales nærmere. Det har vist seg at man, om enn ufullstendig, hadde en del data, særlig om de nedre deler av vassdraget, mens arkivopplysningene ble spinklere dess lenger oppover dalen man kom. Det ble derfor lagt størst vekt på registrering i disse områdene for å slå fast om Museets manglende opplysninger var en tilfeldighet, om det med andre ord hadde sammenheng med arkeologers manglende aktivitet i området.

Aktuelle vasskraftutbyggingsprosjekt har hatt betydning for hvor registreringer er satt inn. Områder som kan bli neddemt eller på annen måte bli berørt av en framtidig utbygging er prioritert. Generelt kan man si at områder i en viss nærhet av elver og vann har vært "interessante" ut fra målsettingen med registreringene. - Dette har man allikevel ikke vært blindt bundet av. Man har forsøkt å legge et vidt kulturgeografisk perspektiv på registreringene. Det er f.eks. ikke riktig å hevde at bare de fornminner som blir liggende under vann etter en vassdragsregulering er berørt av utbyggingen. Fornminner kan ligge et godt stykke unna vannkanten og allikevel er det til syvende og sist relasjonen til vann som er utslagsgivende for plasseringen av fornminnet. Fornminner og vann er deler av et kulturlandskap. Endres landskapet endres også fornminnene.

Utmarks- og fjellområder er prioritert foran jordbruksområder i

registreringene. Dette fordi man generelt har dårligere kjennskap til fornminner i utmarksområdene. Det er gjerne slik at en gravhaug i et dyrkningsområde lettere blir oppdaget enn en jernvinne langt til skogs, all den stund den menneskelige aktivitet er lite i det førstnevnte området. Derfor er sikkert utmarksfornminnene sterkt underrepresentert i de oversikter man har fra før.

Når disse områdene prioriteres, skyldes det også et ønske om å påvise større variasjon i "fornminnebeholdningen". Tradisjonelt er det gravhaugene som er den dominerende fornminnetype. De er rett nok en viktig kilde i rekonstruksjonen av forhistorien i ei bygd, men man må samtidig trekke inn flest mulig andre fornminnetyper for å forsøke å forklare hvorfor bosetningen artet seg som den gjorde. Her vil f.eks. jernvinner, dyregraver, kullmiler, ødegårder etc. gi svar på en del slike spørsmål.

Rent konkret har registreringene stort sett foregått i grupper på to. Disse gruppene har gått over deler av nedbørfeltet og for det første lett etter synlige fornminner og dessuten ved hjelp av spadestikk søkt å påvise ikke synlige fornminner, som steinalderboplasser. Det som avslører steinalderboplasser er kombinasjonen av trekull og avslag fra redskapsproduksjon i stein. En del synlige fornminner er også sjekket ved hjelp av spadestikk. Det kan f.eks. på overflaten være vanskelig å avgjøre om det dreier seg om en trekullmile eller en dyregrav. Her vil et spadestikk kunne avgjøre dette. Selv om man går systematisk rundt på leting etter fornminner, vil man aldri kunne oppdage alle de fornminner som måtte finnes. I mange tilfeller er det tilfeldigheten som avgjør om man oppdager en steinalderboplass f.eks. Når man samtidig ser på de ytterst små områdene som er blitt registrert, er det klart at registreringene i forbindelse med 10-års vern av Ognå er mangelfulle.

Svært ofte har lokalbefolkningen vært til stor hjelp. Registratorene har fått nyttig informasjon fra folk som til daglig har ferdes i registreringsområdene. Her vil det blir for omfattende å nevne alle som har ytt hjelp, men en spesiell takk går til skogsjef Hans Chr. Hagen som ikke bare har gitt mange tips, men også ordnet med innkvartering av registreringsmannskap.

7. ARKEOLOGISKE KULTURMINNER.

7.1. Innledning.

Lov av 9.juni 1978 nr. 50 om kulturminner har vært bestemmende for hvilke kulturminner som er registrert. § 4 i denne loven slår fast hvilke kulturminner som er fredet. I listen gjen-gitt i kap. 7.2 er alle de kulturminner det har vært mulig å få rede på, ført opp.

Kulturminnene er ført opp i geografisk rekkefølge slik at registreringsnr. 1 starter øverst i Roktdalen og går fortløpende nedover vassdraget til utløpet i Byaelva.

Kulturminnene er gitt fortløpende nummer. De er videre angitt ved stedsnavn. Etter dette er det ført opp hvilket kartblad fornminnet finnes på. Det firesifrede tall med romertall I-IV viser til kartbladnummer i M 711-serien, målestokk 1:50 000. Kulturminnene er videre så langt det har vært mulig stedfestet ved UTM-koordinater. (For nærmere orientering om dette se kartbladenes nedre kant.) Disse koordinatene er relativt grove slik at kartfestingen ikke blir helt nøyaktig. Det er gitt en kort beskrivelse av de enkelte kulturminner eller kulturminnefelt. Under disse beskrivelsene er det oppgitt kilde for opplysningene (jfr. litteraturliste).

Bakerst i rapporten vil man finne lokaliseringskart for de forskjellige kulturminnene. I sammendraget kap. 4 fins et kart med alle registrerte arkeologiske kulturminner innen Ognas nedbørfelt.

7.2. Registrerte kulturminner.

1. Roktdalen, 1723 II UTM 633 074.

Dyregraver.

Det ligger 1 muligens 2 dyregraver på en brink S for Rokta, der elva gjør en slyng S-over og ca. 500 m Ø for stedet Rokta løper sammen med Tverråa.

Grav 1: 3 x 3,5 m, 1,5 - 2 m dyp. Orientert NNV-SSØ.

Grav 2: 4,5 x 2,5 m, 1,20-1,40 m dyp. Den ligger 20-25 m
SØ for grav 1 (Kjersti Randers 1979.)

2. Roktdalen, Holsengsetra, 1723 II UTM 627 072.

Dyregraver:

I alt 3 dyregraver ligger på S-sida av Rokta ved Holsengsetra, der elva gjør en bue mot S rett etter at Tverråa har løpt sammen med Rokta.

Grav 1: 5 x 3 m, 1,70 - 2 m dyp. Orientert SV-NØ.

Grav 2: 5 x 3 m, 1,50 - 1,60 m dyp. Orientert Ø-V.

Grav 3: 2,80 x 1,40 m, 70 cm dyp. Orientert NNØ-SSV.

Grav 2 ligger 15 m SSV for 1, grav 3 ligger ca. 70 m Ø for grav 1 og 2. (Kjersti Randers 1979.)

3. Roktdalen, 1723 II UTM 457 013.

Bogeskår:

På platå SØ for Rokta, ca. 20 m S for platået et naturlig skar i fjellet. På V-siden av skaret finnes en liten hule, muligens brukt som bogeskår. På platået står 4-5 påler ca. 1 m høye brukt til innhegningsgjerde eller del av et fangst-anlegg. (Ottar Vist 1979).

4. Lustad. 1723 II UTM 583 014.

Gravhaug:

Rundhaug, 10-11 m i diameter og 0,5-0,75 m høy. Krattbevokst. Nordre del klarest markert, søndre del noe utflytende. Den ligger ca. 15 m S for veien ned til Lustad, der veien gjør en skarp sving og fortsetter i østlig retning. (Kjersti Randers 1979)

5. Lustad. 1723 II UTM 582 013.

Gravhaug:

Rundhaug, 8-9 m i diameter, høyde 1-1,25 m. Et søkk er gravd fra vestkanten av haugen og inn til midten. Bygget av jord og stein. Den ligger ca. 18-20 m Ø for bolighuset på Hansplass, VSV for Lustad. Haugen ligger inne i granskog og kratt. (Kjersti Randers 1979).

6. Lustad. 1723 II UTM 579 013.

Steinalderboplass ?

Langs stranda SØ for Vikabekken i Skjelstadvika er det funnet kvartsitt av fin type i et 40-50 meters langt belte. 3 stykker ser ut til å være slått til. Kvartsitten skiller seg ut fra den kvartsitt som ellers finnes i området som er mye grovere. P.g.a. oppdemming (ca. 3 m) er trolig boplassen utvasket. (Kjersti Randers 1979).

7. Lustad. 1723 II UTM 573 014.

Jernvinneplass:

På Ø-siden av Vikabekken ligger en jernvinneplass. Slagg ligger i 20 meters lengde i strandkanten. Jernvinnegropa er muligens utvasket. (Karl Mørkved 1967).

8. Lustad. 1723 II UTM 584 006.

Steinalderboplass ?

Kvartsittavslag funnet i strandkanten rett ø for det SV-ligste punkt på halvøya S for Lustad. Her er ei lita vik med sandstrand. Prøvestikk var negative. (Kjersti Randers 1979).

9. Lustad. 1723 II UTM 577 006.

Steinalderboplass ?

Kvartsittavslag funnet i strandkanten rett ø for der stien fra Lustad kommer ned til vannet. Prøvestikk på flaten ovenfor ga ingen funn. (Kjersti Randers 1979).

10. Skjelstad. 1723 II UTM 58? 01?

Kleberkar:

Eldre jernalders kleberkar (T 18587) funnet i myr under nybrottarbeid. (S.Marstrander 1965, 127).

11. Finnhaugsetra. 1723 II UTM 626 006.

Gravhaug ?

VNV for Seterbua på Finnhaugsetra ca. 10 m N for stien til Skjækervatnet ligger en mulig gravhaug. Haugen har et lite søkk i toppen. Det er et par rydningsrøyser i området. (Ottar Vist 1979).

12. Småholmtangen. 1722 I UTM 568 998.

Boplass:

På et 30 m² stort område ble det registrert et markert kulllag på ca. 35 cm's dybde på overgangen mellom torv og steril bakke. En vid forsenkning i terrenget. Like ved vannkanten og rett V for en hytte. (Ottar Vist 1979).

13. Gaulstad. 1722 I UTM 584 987.

Gravhauger:

På Gaulstad finnes to gravhauger. Den ene på Gaulstad store (156/1): 10 m vid og 2 m høy, 150 m S for husene på gården. Den andre ligger på Hammers pensjonat (156/8): 10 m vid og 1,5 m høy og ca. 100 m S for pensjonatet. (O.Farbregd 1977).

14. Mokkavatnet. 1722 I UTM 540 953.

Dyregraver:

To dyregraver vis å vis hverandre, den største ca. 3 x 2 m og 2 m dyp. En lignende grav ca. 45 m S for de to først nevnte ca. 3 m i diameter og 1,5 m dyp. (Ottar Vist 1979).

15. Mokkavatn. 1722 I UTM 557 922.

Steinalderboplass ?

I le av to mindre bergkoller på et nes ut i Mokkavatnets S-lige del i Lillefjorden ble det påvist trekull tildekt av never på ca. 30 cm's dybde i overgangen mellom myr og leire. (Ottar Vist 1979).

16. Tomsåsen. 1722 I UTM 543 992.

Varde:

På toppen av Tomsåsen (413 m) finnes en oppmurt varde. (Oppl. v. N.C.Hagen).

17. Skjålågrindmyra. 1722 I UTM 45? 96?

Gravhaug:

På Ø-siden av Skjålågrindmyra, S for fylkesvegen ligger en gravhaug. Området rundt haugen synes egnet til dyrking, kan være spor etter en ødegård. (Oppl. v. N.C.Hagen).

18. Roktgården. 1722 I UTM 456 995.

Trekullmiler:

En mengde trekullmiler og -botner på S-sida av Sør-Rokta. Trekull finnes i prøvestikk i et område på 300 x 50 m. Har trolig sammenheng med koppersmelting. (Kjersti Randers og Ottar Vist 1979).

19. Roktgården. 1722 I UTM 456 996.

Steinalderboplass ?

Under prøvestikking fant man et kullag på ca. 50 cm's dybde mellom jordlag og leirbunn. Her ble også funnet 3-4 kvartsbiter. Tvilssomme avslag. Stedet ligger på den Ø-ligste del av lav bergrygg, N for Sør-Rokta og V for mindre bekk. (Ottar Vist 1979).

20. Roktgården. 1722 I UTM 453 997.

Ødegård:

I barskogsområdet NV for skogsbilvegens endepunkt er et ødegårdsområde med minst 4 hustufter og til dels dyp kulturland. Ligger på en vid terrasse. (Kjersti Randers og Ottar Vist 1979).

21. Roktgården. 1722 I UTM 460 993.

Dyregraver:

En samling dyregraver ligger på S-sida av Sør-Rokta, rett SV for Hyttfossen.

Grav 1: 1,5 x 3 m, 30 cm dyp, orientert N-S.

Grav 2: 2,0 x 1 m, 30 cm dyp, orientert N-S, 9 m Ø for 1.

Grav 3: 1,5 m i diam., 50 cm dyp, orientert N-S, 2 m Ø for 2.

Grav 4: 1,0 x 2 m, 20-30 cm dyp, 4 m Ø for 3. Tvilsom.

Grav 5: 1,0 x 2 m, 15 m Ø for 4. Tvilsom.

Grav 6: 1,0 x 1,5 m, 25 m Ø for 5. Tvilsom.

Grav 7: 2,0 x 1 m, 20 cm dyp. 5 m S for 1.

Grav 8: 1,0 x 1,5 m, 25 m V for 1.

(Kjersti Randers 1979).

22. Roktgården - Skjelstad. 1722 I - 1723 II.

Vegfar:

Det går et gammelt vegfar fra Roktgården over Slettfjellet, under Dalengåsan til Skjelstad på N-sida av Lustadvatnet.

23. Roktgården - Gaulstad. 1722 I.

Vegfar:

Det går et gammelt vegfar fra Roktgården til Gaulstad langs S-sida av Sør-Rokta, krysser Mokkaelva ved Havdkløttet går på N-sida av Mokkaelva, over Langkloppmyra og på S-sida av Høaåsen.

24. Kjesbu. 1722 I UTM 417 978.

Åkerrein:

I en Ø-vendt skråning mot Fuglesang ca. 200 m SV for elva og ca. 200 m Ø for riksveien ligger en åkerrein ca. ½ m høy og 30-40 m lang. Området var tidligere brukt som beite.

(Kjersti Randers 1979):

25. Rugsvehalla. 1722 I UTM 418 975

Ødegård ?

Ø for grustaket på N-sida av veien der Pålåsveien kommer ut, ca. 50-60 m N for veien ligger en N- og Ø-vendt skråning. Skråningen er ryddet for stein. Her finnes flere steinsamlinger. (Kjersti Randers 1979).

26. Lauvvatnet. 1722 I UTM 419 925.

Boplass:

Et 5 cm tykt trekullag observert under 40 cm torv. Kull-laget var ca. 1 m² i utstrekning. (Ottar Vist 1979).

27. Tjurrholstua. 1722 I UTM 416 943.

Jernvinneanlegg:

På en grusør i Lauva har det ligget en stor slagghaug. Etter at tømmerfløtingsdam ble anlagt i Lauvvatnet ca. 1930, er slaggen vasket mer og mer bort. (Kjersti Randers 1979).

28. Skardhaugan. 1722 I UTM 39? 95?

Dyregraver:

Det skal ligge 4-5 dyregraver på N-siden av Skardhaugan. Gravene skal være ca. 3 m lange og 1 m dype. (Oppl. til Kjersti Randers 1979).

29. Kjesbu. 1722 I UTM 404 985.

Gravhauger:

4 gravhauger ligger i rekke oppå en svak morenerygg ca. 70 m NV for husene på Kjesbuhaugen. En hustuft(?) ligger ca. 50 m SØ for driftsbygning. 30 m S for denne er en tuft etter jordkjeller i terrassekant. (O.Farbregd 1977, Ottar Vist 1979).

30. Tolstad. 1722 I UTM 400 990.

Ødegård:

Her finnes 7 gravhauger, derav to grupper på 3 og en enkeltstående. Haugene ligger ca. 1 km Ø for Nyheim. En gammel vei

går over området. Det skal være spor etter tufter der (ca. 100 m SØ for haugene). Slagg funnet i prøvestikk. Mulige åkerreiner. Området går under navnet Tæve. (O.Farbregd 1977, Ottar Vist 1979).

31. Tolstad. 1722 I UTM 39? 00?

Jernvinne:

En jernvinne ble påvist og utgravd under dyrkingsarbeide i 1962. Jernvinna lå på en terrrassekant. (O.Ertsås 1962).

32. Tolstad. 1722 I UTM 39? 00?

Kullmile:

Ca. 20 m fra jernvinna ovenfor ble en trekullmile registrert. Diam. 0,8 m, dybde 0,6 m. (O.Ertsås 1962).

33. Nyheim av Tolstad. 1722 I UTM 388 993.

Gravhauger:

På Nyheimer registrert 7 gravhauger hvorav 2 er utgravd av Museet mens 5 er tilbake. (O.Ertsås 1963).

34. Nyheim av Tolstad. 1722 I UTM 388 993.

Gravfunn:

I de 2 gravhaugene som ble gravd ut ble det funnet henholdsvis trekull/jernnagle og trekull/brente bein. (O.Ertsås 1963).

35. Nyheim av Tolstad. 1722 I UTM 388 993.

Bautastein:

Mellom to av gravhaugene på Nyheim har det stått en bautastein. Denne ble for 100-150 år siden tatt ned, brukket i to og brukt i fjøsmur på Tolstad. Senere er fjøset revet, og de to delene av bautasteinen befinner seg på Tolstad. (O.Ertsås 1963).

36. Nyheim av Tolstad. 1722 I UTM 388 993.

Slaggfunn:

På Nyheim er funnet en slaggekake på ca. 35 kg. Under pløying

påtreffes stadig slagg. Her finnes trolig flere jernvinne-
plasser. (Ottar Vist 1979).

37. Reipa. 1722 I UTM 416 992.

Kullmiler (og ødegård?):

På platået av NØ-SV orientert høydedrag ligger 6-8 kullbotner.
Det er feit kulturjord på hele platået. (dyrka jord?).
(Ottar Vist 1979).

38. Giskås. 1723 II UTM 418 012.

Gravrøys:

På Skogli av Giskås ligger en gravrøys 8 m i diameter og
1-1,5 m høy, SSØ for gården i utmark. (Ottar Vist 1979).

39. Giskås. 1723 II UTM 418 012.

Kullmiler ?

I området ØNØ for den foran nevnte røysa finnes flere
groper i terrenget med tydelige trekullrester. Mulige
trekullmiler. (Ottar Vist 1979).

40. Giskås. 1723 II UTM 418 006.

Ødegård:

Ca. 500 m SØ for Skogli ligger 2 gravrøysene. Den ene 20 m
i diameter og ca. 3 m høy, den andre ca. 12 m vid og 0,5 m
høy. Ca. 100-150 m nedenfor gravrøysene går en klar åkerrein
i omtrent 150 meters lengde NV-SØ. Området er ryddet for
stein. (Ottar Vist og O. Farbregd 1979).

41. Giskås. 1723 II UTM 425 009.

Gravfelt:

I utmarken ca. 700 m SØ for Øvre Giskås (160/2) ligger
3 gravrøysene, alle ca. 18 m i diameter og omtrent 2 m høye.
(Ottar Vist 1979).

42. Giskås. 1723 II UTM 41? 01?

Gravhaug:

På en engslått tett ved sommerfjøsset skal ligge en jorddekt røys med søkk i toppen. (B.I.Larsen 1932).

43. Giskås. 1723 II UTM 41? 01?

Håndkvernstein.

I kanten av forannevnte gravhaug er det funnet en håndkvernstein, 40 cm i diameter og 3-4 cm tykk. Den oppbevares nå i Steinkjer Museum. (Th.Petersen, arkivoppl.).

44. Hollås. 1723 II UTM 403 018.

Fangstanlegg:

Under nydyrking ble det funnet en rekke tilspissede peler i myr. Toppene av pelene lå ca. 1 m under overflata, og de var bevart i en lengde av ca. $\frac{1}{2}$ m. Trolig er dette deler av et ledegjerde for dyrefangst. (O.Erstås).

45. Hollås. 1723 II UTM 403 018.

Klebersteinskar:

Under pløying nær husene (gnr. 161/17) ble det funnet 2 fragmenter av kleberkar. I det samme området er observert aske og brent stein. (O.Erstsås).

46. Fossemsetra. 1723 II UTM 424 051.

Gravhauger - ødegård ?

På Fossemsetra finnes to gravhauger, "hvoraf den største er 75 skridt i Omfang og 2-3 m høi af Jord." Setra ligger 263 m.o.h. og i sørvendt skråning. Her kan ligge et ødegårdsanlegg. (K.Rygh 1877).

47. Kvernmo. 1723 II UTM 390 038.

Gravhaug:

Omtrent 500 m ø for husene på gården i nydyrkningsfelt ligger en gravhaug 13 m vid og 1,7 m høy med fotgrøft. (O.Farbregd 1976).

48. Kvernmo. 1723 II UTM 386 039.

Tresko:

Ca. 1 m dypt i myr og 500 m NØ for gården er en tresko funnet. Formen kan tyde på middelalder eller eldre tid. (O.Farbregd 1976).

49. Hammer. 1723 II UTM 380 004.

Gravfunn:

Fra en branngrav på Tangeråsen (?) er funnet et tveegget sverd 46,7 cm langt (T 16463) Vikingtid. (Th.Petersen 1947).

50. Støa. 1723 II UTM 34? 01?

Gravhaug:

Ca. 100 m N for husene på Marienlund ligger en 14 m vid og 1,7 m høy gravhaug med grop i midten. (O.Farbregd 1977).

51. Støa. 1723 II UTM 346 025.

Varde:

På toppen av Våttåberget ligger en steinvarde. Ca. 100 m SV for denne ligger en annen røys. (Lars F.Stenvik).

52. Grøtan. 1723 II UTM 342 008.

Dyregraver:

200 m S for husene på gården ligger 4-5 dyregraver på en jordrygg. (K.L.Mørkved 1960).

53. Grøtan. 1723 II UTM ?

Dyregraver:

Under Svartberget er det 4 dyregraver. To ligger tett sammen på S-siden av et lite dalsøkk, og to ligger på N-siden. (K.L.Mørkved 1960).

54. Grøtan. 1723 II UTM 34? 00?

Dyregraver:

Ca. 800 m S for gården ligger 3 dyregraver ved en elgsti. (K.L.Mørkved 1960).

55. Kolås. 1723 III UTM 333 007.

Dyregraver:

Mellom Selliberget og Brenthalla ligger et dyregravsystem bestående av 18 dyregraver. Systemet er orientert N-S mens gravene ligger i retning Ø-V. I 3 av gravene er det gravd. I bunnen av den ene fantes spor etter oppreist påle. Ca. 50 m Ø for låven på Kolås ligger en grav. (K.Mørkved 1960).

56. Ovrein. 1723 III UTM 328 024.

Gravhaug:

Det ligger en gravhaug like ved våningshuset på skrenten mot Oгна, utplanert i toppen og forsynt med flaggstang. (B.I.Larsen 1932).

57. Ovrein. 1723 III UTM 32? 02?

Gravrøys:

I Kvitsymreåsen under Ovrein skal det være en gravrøys. (B.I.Larsen 1932).

58. Legran. 1723 II UTM 345 068.

Gravfunn fra merovingertid (T 1694-9). Skjelettbegravelse med to eneggede sverd, en øks, 2 ravperler, 2 glassperler og bruddstykker av skålforma spenne funnet i 1876. (K.Rygh 1876,87).

59. Vollen. 1723 II UTM 337 056.

Gravrøys:

I utmark skal finnes en stor utkastet gravrøys. (B.I.Larsen 1932).

60. Bolås. 1723 III UTM 32? 04?

Ødegård:

I utmark under denne gården finnes en teig som går under navnet Ølsjetmarka. Her finnes også navnene Ølsjetveien og Ølsjetmyra. På dette sted har jorden trolig vært dyrket, det finnes antagelig også tufter her. Denne plassen svarer trolig til Alfsetr som er nevnt av Aslak Bolt ca. 1430. Gården er trolig fra forhistorisk tid. (O.Bolås 1936, Th.Petersen 1949).

61. Gravås. 1723 III UTM 31? 04?

Løsfunn:

På Gravås er funnet en glassperle antagelig fra yngre jernalder (T 17746). (K.R.Møllenhuss 1956).

62. Kjørås. 1723 III UTM 303 041.

Gravhaug:

Under låvebrua på gården (gnr.169/1,4) ligger restene av en gravhaug som opprinnelig har vært ca. 9 m i tverrmål. (S.Marstrander 1956).

63. Kjørås. 1723 III UTM 303 041.

Gravfunn fra merovingertid:

Fra den ovennevnte gravhaug kommer et gravfunn bestående av et enegget sverd og en spiss. (K.R.Møllenhuss 1956).

64. Kjørås. 1723 III UTM 304 040.

Gravhaug:

Omtrent 200 m SV for den forrige gravhaugen ligger en annen haug 12 m i diameter og vel 2 m høy. (S.Marstrander 1956).

65. Kjørås. 1723 III UTM 305 040.

Gravhaug:

Et par hundre meter S for Østre Kjørås ligger halvdelen av en stor, rund haug ca. 18 m i tverrmål og minst 2 m høy. (Th.Petersen, arkivopplysning 1938).

66. Kjørås. 1723 III UTM 30? 04?

Tapt steinalderfunn:

En skiferspiss er funnet på Kjørås' grunn, men siden tapt. (Th.Petersen, arkivopplysning 1930-årene).

67. Røysing. 1723 III UTM 304 028.

Gravhaug:

Tett ved Røysing skole ligger en gravhaug. (K.P.Buhaug 1977).

68. Røysing. 1723 III UTM 304 033.

Funn fra vikingtid (T 7879):

Skålformet spenne funnet på Røysing. (K.Rygh 1906).

69. Fossem. 1723 III UTM 30? 02?

Gravfunn fra eldre jernalder:

Samling brente bein og rest av ornert beinnål fra kiste i steinrøys (T 2708). (K.Rygh 1881).

70. Fossem. 1723 III UTM 30? 02?

Gravfunn fra vikingtid (T260-61):

2 skålformede spenner med forgylling og en armring av bronse funnet i 1859. (K.Rygh 1871).

71. Fossem. 1723 III UTM 303 026.

Gravfunn fra vikingtid (T 17535):

Fra en gravhaug på Fossemsveet stammer et gravfunn bestående av en irsk ringspenne av bronse med sølvbelegg, et spinnehjul og en skiferbryne. En del nagler ble ikke tatt vare på. I den samme haugen skal også være funnet et sverd og en øks. Disse er tapt. (K.R.Møllenhuss 1954).

72. Brandsegg. 1723 III UTM 308 014.

Gravhauger:

På Brandsegg Nordre finnes minst 3 gravhauger på ryggen langs fylkesvegen. (Området er ikke registrert).

73. Brandsegg. 1723 III UTM 308 009.

Gravfunn fra yngre jernalder (T 2897-9):

Fra Brandsegg Søndre stammer et gravfunn bestående av et 72 cm langt enegget sverd, et ljåblad og øks. Funnet i en meget stor haug sammen med beinrester og en hein. (K.Rygh).

74. Brandsegg. 1723 III UTM 30? 01?

Løsfunn fra yngre jernalder (T 17182):

Under pløying ble et vevlodd av kleberstein funnet. (S.Marstrander 1951).

75. Fjesme. 1722 IV UTM 304 966.

Gravhauger:

På Fjesme Nedre finnes to gravhauger. Den ene ca. 50 m NØ for husene, den andre omtrent 140 m SV for gården i utmark. Begge er ca. 8 m i diameter. (O.Ertsås 1961).

76. Fjesme. 1722 IV UTM 308 965.

Gravhaug:

Like ved tunet på Fjesme Vestre ligger en gravhaug 8 m i diameter og 1 m høy. (O.Ertsås 1961).

77. Fjesme. 1722 IV UTM 307 963.

Ødegårdsanlegg:

I utmark ca. 500 m SSV for Fjesme Øvre ligger en stor gravhaug 16 m i diameter og 1,8 m høy på kanten av en avsats. Denne terrassen er dyrket tidligere og her finnes klare spor etter åkerreiner. (O.Ertsås 1961).

78. Fjesme. 1722 IV UTM 30? 96?

Løsfunn fra vikingtid:

Under nybrottsarbeid er det funnet et sverd fra vikingtid på Fjesme Øvre. (Trønder-Avisa 2.9.1977).

79. Bjerkem. 1722 IV UTM 294 977.

Gravhauger:

På Bjerkem Øvre finnes 3 gravhauger. To ligger langs fylkesvegen på V-siden av gården, mens en ligger i utmark 400 m NV for husene. (O.Ertsås 1961).

80. Bjerkem. 1722 IV UTM 292 976.

Gravhauger:

På Bjerkem Nedre finnes 4 gravhauger. To ligger ca. 30 m Ø for gården, en ca. 100 m Ø for husene og den siste omtrent 75 m NNØ for gårdstunet. (O.Ertsås 1961).

81. Bjerkem. 1722 IV UTM 29? 97?

Gravfunn (T 1805):

På Bjerkem er gjort et funn av enegget sverd i et gravfelt.
(K.Rygh 1876).

82. Bjerkem. 1722 IV UTM 29? 97?

Gravfunn fra vikingtid (T 2841-3):

I utkanten av en stor haug er gjort følgende funn:
Ringnål av bronse, 2 ufullstendige økseblad og et bøyd sverd.
Sakene ble funnet sammen med kull. (K.Rygh 1882).

83. Bjerkem. 1722 IV. UTM 29? 97?.

Gravfunn fra vikingtid (T 3020-34):

Stort gravfunn gjort i gravhaug: Sigdblād, kniv, nøkkel, skrin-
hank, haspe av jern, låsbeslag, kistebeslag, saks, bissering,
smeltede glassperler, tekstiler, en mengde båtnagler, div.
ubestembare jernfragmenter og trekull. (K.Rygh 1883).

84. Bjerkem. 1722 IV UTM 29? 97?

Gravfunn fra vikingtid (T 6229ff):

Fra en grav stammer disse gjenstander: To skålformede spenner,
perle av glass, fragment av tveegget sverd, klinge av enegget
sverd og tekstiler (ulltøy). Mulig sammenblanding av to graver.
(K.Rygh 1900).

85. Bjerkem. 1722 IV UTM 29? 97?

Gravfunn fra vikingtid (T 6895):

Overplaten av en skålformet spenne. (K.Rygh 1902).

86. Bjerkem. 1722 IV UTM 294 977.

Løsfunn fra merovingertid (T 18218):

På Bjerkem øvre er funnet en øks på dyrka mark, 200 m N for
husene. (K.R.Møllénhus 1961).

87. Susegg. 1722 IV UTM 311 994.

Gravhaug:

Omtrent 15 m V for stabburet på Nordgjerdet av Susegg Mellom ligger restene av en gravhaug. (O.Ertsås 1961).

88. Susegg. 1722 IV UTM 311 994.

Hustufter:

På Nordgjerdes grunn ligger 3 hustufter som antas å ha høy alder. En tuft ligger ca. 300 m ØNØ for tunet, en annen rett på Ø av husene, mens den siste ligger ca. 120 m SV for gården. (O.Ertsås 1961).

89. Susegg. 1722 IV UTM 311 994.

Løsfunn fra steinalder:

Rett N for låven på Nordgjerdet er funnet en flintskraper 30 cm dypt i jorda. (O.Ertsås 1961).

90. Susegg. 1722 IV UTM 311 994.

Gravhaug:

I utmark på grunnen til Granås av Susegg Østre ligger en 14 m vid og 1,5 m høy gravhaug, 250 m N for husene. (O.Ertsås 1961).

91. Susegg. 1722 IV UTM 31? 98?

Ødegårdsanlegg ?

I Slankeråsen ovenfor Susegg ved Rølla skal det være spor etter tufter, åkerreiner og rydningsrøyser. Til stedet skal være knyttet sagn om bosetning før Svartedauen. (Oppl. v.Jon Lund).

92. Susegg. 1722 IV UTM 30? 98?

Gravfunn fra vikingtid (T 2484-90):

I en "ganske liten haug" er følgende funn gjort: Deler av tveegget sverd, to spydspisser, øks, kniv, tappjern, bisselring og brente bein. (K.Rygh 1880).

93. Susegg. 1722 IV UTM 30? 98?

Gravfunn fra merovingertid (T 7876-7):

Funnet består av et enegget sverd i fragmenter og en øks.
(K.Rygh 1906).

94. Røli. 1722 IV UTM 282 976.

Gravhauger:

På Rølis vald ligger 8 gravhauger. En samling på 3 ligger ca. 90 m S for husene på Røli. To andre hauger ligger mellom Røli og Røli Vestre, mens tufta av en røys ligger rett S for tunet på Røli Vestre. To andre røyser ligger i utmark 3-400 m Ø for Røli, langs et gammelt veifar til Strugstad. (O.Ertsås 1961).

95. Røli. 1722 IV UTM 282 976.

Tuft:

Omtrent 80 m ØSØ for tunet på Røli Vestre ligger en tuft 4 x 4 m som antas å ha høy alder. (O.Ertsås 1961).

96. Røli. 1722 IV UTM 28? 97?

Løsfunn fra jernalder (T 1512):

På Røli er funnet et kvartsbryne. (K.Rygh 1875).

97. Strugstad. 1722 IV UTM 27? 98?

Gravhauger:

På Strugstad er nevnt minst 4 gravhauger på åsryggen ved husene i 1877. Kort tid før (1835) skal det ha vært 13 gravhauger her. Antallet eksisterende gravhauger er usikkert etter som man mangler moderne registreringer. (K.Rygh 1877).

98. Strugstad. 1722 IV UTM 27? 98?

Gravfunn fra yngre jernalder (T 934-40):

I en gravhaug er funnet: Fragment av enegget sverd, 2 økser, skjoldbule, saks, hein og atskillige båtnagler. Dessuten fantes aske og bein. Trolig begravelse i båt. (K.Rygh 1872).

99. Strugstad. 1722 IV UTM 27? 98?

Løsfunn fra jernalder (T 1573):

Et bryne av kvarts er funnet på Strugstad. (K.Rygh 1875).

100. Strugstad. 1722 IV UTM 27? 98?

Tapt funn fra jernalder:

Før 1835 ble det på en flate N for gården funnet et sverd, en skjoldbule og en del andre ting ved nydyrking. Sakene er kommet bort. (Arkivopplysning).

101. Skei. 1723 III UTM 286 023.

Gravfelt:

Langs veien på høydedraget Skeigårdene ligger på, er det minst 10 gravhauger. Feltet er ikke skikkelig registrert. (A.S.Alsvik 1972).

102. Skei. 1723 III UTM 284 024.

Gravfelt:

På et høydedrag mellom Skei Vestre og fylkesvegen rett SØ for et grustak ligger et gravfelt bestående av 6 røyser. En langrøys 8 x 2,5 m og 5 rundrøyser med diameter fra ca. 6 m til 15 m. (K.Randers 1979).

103. Skei. 1723 III UTM 283 023.

Gravhauger:

I den nye kraftlinjetraséen Skei-Fossem på Skei Vestres grunn, ligger minst 2 røyser på høydedraget V for gården. Her kan være flere røyser. (L.F.Stenvik 1978).

104. Risberg. 1723 III UTM 284 016.

Gravfelt:

Ca. 200 m N for husene på gården og på toppen av et SV-NØ orientert høydedrag ligger et gravfelt på minst 5 hauger. Den største haugen ligger rett V for gårdssaga, den er ca. 25 m i diameter og 3 m høy. (L.F.Stenvik 1978).

105. Risberg. 1723 III UTM 28? 01?

Funn fra steinalder (T 14958):

En tykknakket, retteget og hulslipt øks er funnet tett ø for husene på Risberg Vestre. (Th.Petersen 1934).

106. Risberg. 1723 III UTM 28? 01?

Tapt funn fra jernalder:

I en gravhaug skal være gjort funn av sverd bl.a..Tapt.
(Arkivopplysning).

107. Bruem. 1723 III UTM 273 003.

Gravhauger:

Langs kammen av en NNØ-SSV-gående morenerygg mellom Bruem og fylkesvegen Vibe-Nordre Bruem-Skei, ligger 4 gravhauger.
(A.S.Alsvik 1972).

108. Bruem. 1723 III UTM 267 006.

Ødegårdsanlegg ?

På en terrasse ca. 200 m ø for husene på Liavoll av Bruem, ligger 2 gravhauger og en kullmiletuft. Her ligger også flere lave steinansamlinger NV for gravhaugene som trolig må oppfattes som rydningsrøyser. (M.Dalland 1979).

109. Vibe. 1723 III UTM 263 023.

Gravfelt og holveg:

Under nydyrking i Vibeåsen ble det registrert et stort gravfelt på i alt 23 røyser. Gjennom gravfeltet går en holveg. Feltet har ikke naturlig sammenheng med eksisterende gårder. Det kan derfor dreie seg om en ødegård. (O.Farbregd 1975).

110. Vibe. 1723 III UTM 263 021.

Kavlbru:

I myrdraget S for gravfeltet ovenfor er det funnet rester av kavlbru. (O.Farbregd 1975).

111. Vibe. 1723 III UTM 25? 02?

Gravrøys og tuft (ødegård?):

Oppe i Geilvollåsen ovenfor Vibe lå en husmannsplass som kaltes Solberg (tidl. Snippen). På det høyeste punktet ved denne plassen ligger en gravhaug 10 m i diameter. Straks V for denne ligger en tuft 13 x 24 m orientert NØ-SV.
(Arkivopplysning).

112. Vibe. 1723 III UTM 25? 01?

Funn fra eldre jernalder (C 2018). Før 1855 ble det på Vibe funnet 4 mosaikkperler (K.Rygh 1877).

113. Vibe. 1723 III UTM 25? 01?

Tapt funn fra eldre jernalder:

Før 1800 ble det funnet en del keramikk-kar og 2 sverd. Til det ene sverdet var det heftet en 10 cm lang emaljert gullnål. Alt funnet i lave gravhauger. Funnene ble sendt til København.
(K.Rygh 1877).

114. Vibe. 1723 III UTM 25? 01?

Gravfunn fra yngre jernalder (C 2019):

I en gravhaug er funnet en oval spenne med enkel plate og underplaten av to andre spenner. (K.Rygh 1877).

115. Geilvoll. 1723 III UTM 24? 02?

Gravfelt:

På Geilvolls grunn i Geilvollåsen ovenfor gården ligger minst 20 gravrøyser. Berget ovenfor Geilvoll har fra gammelt hett Kongsberget. Det har vært samlingssted St.Hansaften. Her skal det også ha stått en varde. (Arkivopplysning v/Th.Petersen 1937).

116. Rise. 1723 III UTM 244 024.

Bygdeborg ?

Det er en mulig rest etter en borg oppe på åsen ovenfor Rise. Åsen ender ganske tvert tett ved gården. Området er tett bevokst med skog. Ikke befart. (Arkivopplysning v/Th.Petersen 1943)

117. Rise. 1723 III UTM 24? 02?

Funn fra yngre jernalder (T 12669):

Bolleformet kleberkar funnet under jordarbeid. (Th.Petersen 1923).

118. Midjo. 1723 III UTM 24? 02?

Gravhauger:

På begge sider av veien til Helge kunne man i 1911 se et par runde hauger. (Arkivopplysning).

119. Midjo. 1723 III UTM 236 019.

Gravfunn fra folkevandringstid (T 13997):

En spydspiss av jern er funnet under pløying bak størhuset på Midjo. (Th.Petersen 1929).

120. Midjo. 1723 III UTM 23? 0??

Gravfunn fra yngre jernalder (T 2491-2):

Under utjevning av en gravhaug ble det funnet en jernringle og en øks. (K.Rygh 1880).

121. Midjo. 1723 III UTM 23? 0??

Gravfunn fra yngre jernalder (T 12205):

Ca. 200 m N for husene på en gammel ekserserplass ble følgende saker funnet: Tveegget sverd, øks, fragmenter av spydspiss og sigd, jernbeslag, spiker, skjelettresten og ca. 35 klinknagler. Den døde har blitt lagt i båt. (Th.Petersen 1920).

122. Skjefte. 1723 III UTM 231 012.

Gravhaug :

I Gettesvingen boligfelt ligger en gravhaug i et friområde. (K.P.Buhaug 1977).

123. Skjefte. 1723 III UTM 231 012.

Gravhauger:

I et boligområde på Skjeftehaugen ligger 4 gravhauger i et område som er regulert til friareal. (K.P.Buhaug 1977).

124. Skjefte. 1723 III UTM 23? 01?

Gravrøyser ?

I en åker kalt Sanden, er det påtruffet en del steinrøyser under pløying, ca. 1 m i diameter og med kull under. Det kan dreie seg om rydningsstein. (B.I.Larsen 1928).

125. Skjefte. 1723 III UTM 23? 01?

Steinalderboplass :

På et jorde under Skjefte, er det oppsamlet en del redskap på et begrenset område omtrent 45-46 m.o.h. (se nedenfor). Etter høyden må denne boplassen være eldre enn boplassen på Våtta-bakken som ligger på N-siden av elva. (Th.Petersen 1935).

126. Skjefte. 1723 III UTM 23? 01?

Funn fra steinalder (T 15116):

Fra boplassen ovenfor er innsamlet 2 flekker av flint med retusj, 12 flintavslag, 2 kvartsavslag og en skiveøks. (Th.Petersen 1935).

127. Skjefte. 1723 III UTM 23? 01?

Funn fra steinalder (T 13770):

En tykknakket, retteegget øks er funnet ved pløying på "Nordåkeren". (Th.Petersen 1928).

128. Skjefte. 1723 III UTM 23? 01?

Funn fra jernalder (T 9750):

En spydspiss av jern er funnet under grøftegraving på Nedre Skjefte. (K.Rygh 1911).

129. Trana. 1723 III UTM 233 002.

Gravfelt:

Langs moreneryggen som Trana ligger på, er et gravfelt som består av 22 gravhauger. (Kart i DKNVS arkiv).

130. Trana. 1722 IV UTM 234 996.

Ødegård :

Oppunder Offenåsen ligger en gammel rydning ved Aunlia. Her er registrert ca. 26 røyser og åkerreiner. Området ligger sørvendt. På en av røysene skal det ha stått en bautastein. Aunlia ligger omtrent 1200 m fra Trana som er nærmeste gård. Fra Aunlia har det gått en veg til Ogndal. (Arkivopplysning v/Th.Petersen 1939).

131. Trana. 1723 III UTM 23? 00?

Funn fra steinalderen (T 17491):

Vest for Trana Øvre er det funnet en skafthulløks av grå bergart. (K.R.Møllenhuis 1954).

132. Trana. 1723 III UTM 23? 00?

Funn fra steinalderen (T 18855):

Ca. 80 m VSV for stuen på Grøndal av Trana er det funnet en hakke av grønn leirskifer (O.Farbregd 1968).

133. Trana. 1723 III UTM 23? 00?

Gravfunn fra eldre jernalder (T 347-8):

I en steinkiste på Trana ble 2 spydspisser funnet sammen med et skulderblad og en hånd av menneske. (K.Rygh 1871).

134. Trana. 1723 III UTM 23? 00?

Gravfunn fra eldre jernalder (T 942-3):

I en "steinkrets" på Trana er det funnet fragment av sverd og spyd. (K.Rygh 1872).

135. Trana. 1723 III UTM 23? 00?

Gravfunn fra eldre jernalder (T 1159-60):

I en gravhaug er funnet rester av en skjoldbule og et spyd. (K.Rygh 1873).

136. Fjesme - Gaulstad.

Vegfar:

Et gammelt vegfar går over Fjesme-Susegg-Kolåsen-Grøtan-Fabakken-Tollstad- Kjesbuhaugen-Kjesbu til Gaulstad.

(Opplyst av Jon Lund).

7.3. Arkeologiske funn.

På følgende steder er det gjort funn fra steinalderen (→ ca.1500 f.Kr.)
se kartet fig.

Nr. 66	Kjørås	Nr. 127	Skjefte
89	Susegg	131	Trana
105	Risberg	132	Trana
126	Skjefte		

På følgende steder er det gjort funn fra eldre jernalder
(500 f.Kr. - 600 e.Kr.) Se kartet fig.

Nr. 10	Skjelstad	Nr. 119	Midjo
69	Fossem	133	Trana
99	Strugstad	134	Trana
112	Vibe	135	Trana
113	Vibe		

På følgende steder er det gjort funn fra yngre jernalder
(600 - 1000 e.Kr). Se kartet fig.

Nr. 49	Hammer	Nr. 82	Bjerkem
58	Legran	83	Bjerkem
61	Gravås	84	Bjerkem
63	Kjørås	85	Bjerkem
68	Røysing	86	Bjerkem
70	Fossem	92	Susegg
71	Fossem	93	Susegg
73	Brandsegg	96	Røli
74	Brandsegg	98	Strugstad
78	Fjesme	99	Strugstad
81	Bjerkem	100	Strugstad

Nr. 106 Risberg
114 Vibe
117 Rise

Nr. 120 Midjo
121 Midjo
128 Skjefte

8. KULTURHISTORISK VERNEVERDIER I OGNAVASSDRAGET.

8.1. Innledning.

I dette kapitlet vil det bli gitt en oversikt over de forskjellige verneverdier i vassdraget. For oversiktens skyld presenteres disse i grupper av kulturminner. Dette er på mange måter en kunstig oppsplitting. Kulturminner eksisterer i relasjon til hverandre. Kulturhistorie er derfor noe mer enn den matematiske summen av materielle levninger etter mennesker.

Samtidig som kulturminner eksisterer i forhold til hverandre, eksisterer de i forhold til naturen. Naturen har vært eksistensgrunnlaget for de mennesker som har livnært seg i et område. Det er derfor helt naturlig at dette avhengighetsforhold også avspeiles i kulturminnene.

Når kulturminner oppfattes som verneverdige, er det ut fra oppfatningen at de skal kunne fortelle om menneskenes historie eller sagt med andre ord, menneskenes tilpasning til naturen gjennom tidene. For å forstå dette er studiet av relasjonene som er nevnt ovenfor, helt essensielle. At dette oppfattes som viktig i dagens samfunn går klart fram av Lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50, der det slås fast i §1 at lovens formål er å verne og ta vare på våre kulturminner.

I enkelthet kan man si at kulturminner i Ognavassdraget kan representere to kategorier verneverdier: forskningsmessige/vitenskapelige og pedagogisk.

For forskningen vil kulturminnene være det datagrunnlag man må ha for å kunne skrive kulturhistorien. Det kan f.eks. være grunnlag for bosetningshistorie rent lokalt eller i en større sammenheng: Regionalt eller nasjonalt. Etter som forskning på dette området stadig gjør nyvinninger, vil det alltid være behov for gang på gang å gå tilbake til primærmaterialet og teste nye

ideer. I en slik aktiv forskningsprosess sier det seg selv at det er viktig at grunnlagsmaterialet finnes intakt.

Kulturminner kan også som enkeltmonument, sies å ha stor verneverdi. Det kan f.eks. dreie seg om kulturminner av spesiell symbolsk verdi. Ellers må man slå fast det prinsipp som gjelder alt kulturminnevern: Det er viktigere å bevare større helheter enn enkeltobjekter.

Kulturminnenes pedagogiske verdi kan omfatte flere typer bruk: De kan nyttes i forbindelse med undervisning i skolen, i lokalhistorisk arbeid, som ekskursjonsmål for studenter o.s.v. Man kan også i enkelte tilfelle peke på at mange kulturminner er turistmål. Forutsetningen for at de skal kunne brukes på en slik måte er at kulturminnene er noenlunde lett tilgjengelig og at de er i skikkelig stand.

Kulturminnenes verneverdi kan avhenge av om det er spesielle eller sjeldne kulturminner man står ovenfor. På den annen side er man også interessert i å bevare kulturminner som er alminnelige eller typiske for området. Det er f.eks. uheldig at man bare tar vare på svært store og dominerende gravhauger, mens mindre og mer typiske for området blir fjernet. Dette vil endre verdien av kildene til kulturhistorien radikalt.

8.2. Gravhauger

På kartet (fig. 12) er utbredelsen av kjente gravhauger i Ognadalen vist. Det er helt klart at dette er en fornminnetype som hører de nedre deler av dalføret til. Dette er ikke så rart all den stund dette er en fornminnegruppe som er nært knyttet til jordbruket. Utbredelsen forteller på den annen side om bosetting langt oppover dalen i forhistorisk tid. På følgende gårder er det registrert gravhauger (tallet bak representerer antall gravhauger):

Lustad	2	Finnhaugsetra	(1)
Gaulstad	2	Skjålågrindmra	1
Kjesbu	4	Tolstad	12
Giskås	7	Fossemsetra	2
Kvernmo	1	Støa	1

Ovrein	2	Vollen	1
Kjørås	3	Røysing	1
Brandsegg	3	Fjesme	4
Bjerkem	7	Susegg	2
Røli	8	Stugstad	4
Skei	18	Risberg	5
Bruem	6	Vibe	24
Geilvoll	20	Midjo	2
Skjefte	5	Trana	22
Aunlia	26		

Totalt blir dette 196 gravhauger. Som før sagt er antagelig dette bare en del av de som finnes. På den annen side kan man se av gamle arkivopplysninger at en rekke gravhauger er fjernet i årenes løp i forbindelse med dyrkingsarbeidet.

Gravhauger representerer i seg selv interessante forskningsobjekt. Gravlegginger er ritualer som gir innblikk i menneskers forestillingsverden og skikker. Gravskikkene kan fortelle om regionale ulikheter eller tilhørighet.

Gravhaugenes plassering er et annet felt som kan gi svar på spørsmål om forhistorien. De kan gi pekepinn om alderen på en gård. De kan kanskje fortelle om gårddelinger i forhistorisk tid, om gamle veifar o.s.v.

Et gravmateriale kan også være med på å datere navnet på en gård under forutsetningen at graven stammer fra bosetningen på den aktuelle navnegården.

Gravhaugene representerer store forskningspotensial med henblikk på sosialhistorie. Ut fra gravmateriale kan man danne seg idéer om sosiale skille i forhistorien, kjønnsrollemønster osv.

8.3. Ødegårder:

Innenfor Ognas nedbørfelt har man registrert en rekke ødegårder. De er vist på kartet (fig. 5/2). I mange tilfelle er dette gårder som er lagt øde etter Svartedauen i 1349-50 og som aldri er blitt tatt opp som gårder igjen. Det kan nok tenkes at noen av ødegårdene er lagt øde på andre tidspunkt enn Svartedauen, dette gjelder særlig i de tilfeller man ikke har med gravhauger i tilknytning til gårdsanlegget å gjøre. Gravhauger forteller ellers at disse ødegårdene må ha vært ryddet i forhistorisk tid. Det man ellers finner på slike ødegårdsanlegg er gjerne rydningsrøyser og åkerreiner, i heldige tilfelle hustufter. Disse gamle rydningene er ofte så overgrodd i dag at det trengs nitid leting for å påvise tufter. I Ognadal er følgende ødegårder registrert:

Nr. 11	Finnhaugsetra (?)	Nr. 17	Skjålågrindmyra (?)
20	Roktgården	24	Kjesbu
25	Rugsvehalla	30	Tolstad
37	Reipa (?)	40	Giskås
46	Fossemsetra	60	Bolås
77	Fjesme	91	Susegg (?)
108	Bruem	109	Vibe
111	Vibe	130	Aunlia

Detter er i alt 16 mulige ødegårder som må sies å være et svært høyt tall innenfor et så begrenset område, særlig når man tar de mangelfulle registreringer i betraktning.

Sammenligner man denne listen med skriftlige opplysninger om gårder som er forsvunnet, kan det hende at man har klart å lokalisere et par av dem.

Det er liten tvil om at registreringsnr. 60 Bolsås, tilsvarende Alfsatre som er nevnt hos Aslak Bolt ca. 1430 (O. Rygh 1903, 226). Dette ødegårdsområdet bærer navnet Ølsjetvollen (med tykk l).

Møltlia, Møltliaa som er nevnt i 1626 er antagelig sammensatt med elvenavnet Møytla. Dette stedet kan muligens være Fossemsetra (Reg.nr. 46) som ligger i en sørhelling mot Møytla.

Denne listen over ødegårder vil være et viktig bidrag til forståelsen av bosetningshistorien ikke bare i Ogndalen, men for bosetningshistorie generelt. Dette er et materiale som for det meste ikke finnes i skrevne kilder. Når man skal gjøre seg opp en mening om hvor tett bosetningen var før Svartedauen, får man med andre ord rede på en del av sannheten i skriftlige kilder, den andre del av sannheten må man ut i marken for å finne.

Flere av ødegårdene ligger urørt slik at de representerer store forskningspotensial. Gjennom tverrfaglige undersøkelser kan man få rede på alderen på bosetningen, når den ble oppgitt, driftsmåte, næringsgrunnlag og fysisk utforming av gården bl.a. Det er i det hele tatt en rekke problem som kan belyses gjennom studiet av slike ødegårdsanlegg.

8.4. Dyregraver - fangstinnretninger:

Før registreringene i forbindelse med 10-års vern av vassdrag, hadde man Karl Mørkveds opptegnelse over dyregraver i Ogndalen. Denne listen har nå kunnet økes betraktelig. Alle kjente dyregraver er vist på kartet (fig. 512). I tillegg til dyregraver er det tatt med to andre fangstinnretninger. Det gjelder restene av et ledegjerde ved Hollås, samt et såkalt bogeskår (gjemmested for bueskytter) i Roktdalen. Listen omfatter (tallet bak viser antall graver):

Nr. 1	Roktdalen	2	Nr. 2	Holsengsetra	3
3	Roktdalen (bogeskår)		14	Mokkavatnet	3
21	Roktgården	8	28	Skardhaugan	5
44	Hollås (ledegjerde)		52	Grøtan	5
53	Grøtan	4	54	Grøtan	3
55	Kolås	19			

Fra 10 lokaliteter er det altså tilsammen kjent 52 dyregraver. Alle disse lokalitetene ligger ovenfor Støa, et forhold som virker naturlig etter som det er her man har store skogsområder med en solid elgbestand. Elg synes være det viltet man har satt opp graver for. I øvre Ogndal nærmer man seg riktignok reinområder, men alle dyregravsforekomster ligger nede i skogsområdet som er elgens naturlige omgivelser.

Dyregraver er et forsømt forskningsobjekt innenfor arkeologien. Man har mulighet til eksakt datering i de tilfelle organisk materiale inngår i konstruksjonen. Med en slik tidfesting kan man plassere dyregravsfangst i de ulike tidsepokers økonomiske system. Slik fangst har uten tvil betydd mye for bosetningen i et dalføre som Ogndal. Fremtidig registrering og forskning kan kanskje si hvor mye.

8.5. Jernvinner:

I de øvre delene av Ogndalen har man registrert en del jernvinneplasser. Disse jernvinnene er vist på kartet (fig. 512). Siden dette er en gruppe fornminner som er svært vanskelig å finne, må man tro at det bare er tilfeldigheter som gjør at man har oppdaget disse:

Nr. 7	Lustad	Nr. 27	Tjurruholstua
30	Tolstad	31	Tolstad
36	Tolstad		

Slike jernvinneplasser er greie å datere ved utgravninger etter som det alltid finnes trekull på slike steder (trekull kan dateres radiologisk). Før moderne gruvedrift og industriell jernframstilling, var myrmalmbrenning i jernvinner måten man skaffet seg jern på. Metoden var utbredt i middelalderen og helt ned mot Kr.f. Hvor gamle jernvinnene i Ogndal er, vet man ikke, men det vil man altså kunne bestemme ved en undersøkelse.

Jernvinneplassene forteller samtidig om bosetningen. Dette er tydelig noe man har drevet i utkanten av jordbruksområdene. Kanskje var jernframstilling en produksjon som kompenserte manglende korn dyrking? Ved å bytte jern mot korn var kanskje disse marginale stedene ikke så marginale som man skulle tro?

8.6. Kullmiler:

Til jernframstilling var trekull et råstoff man hadde bruk for. Framstillingen av dette foregikk i miler som var gravd ned i bakken. Diameter kan variere en del, men de avtegnes i dag som forsenkninger i bakken med voller rundt. I Ogndal har det foregått utstrakt trekullbrenning i forbindelse med kopperutvinning i Gaulstadfjellet. Ved Roktgården lå en smelteovn som slukte store mengder trekull. Ved Skjålågrind lå en annen smelteovn. - En stor del av trekullmilene man har registrert er derfor trolig fra forholdsvis sein tid (fra 1700-tallet og framover). På disse stedene har man funnet trekullmiler (se funnkartet fig. 12):

Nr. 18 Roktgården	Nr. 32 Tolstad
37 Reipa	39 Giskås
108 Bruem	

8.7. Steinalderboplasar:

Under registreringene for de 10-års vernede vassdrag har man kommet over en del usikre steinalderboplasser. Det er særlig kombinasjonen trekull fra ildsted og avslag fra redskapstilvirkning av stein som gjør at man regner med at det dreier seg om steinalderboplasser. De mulige boplassene som er registrert har som regel hatt sparsomme forekomster av avslag. De avslag som er funnet viser at råstoffet har vært kvarts/kvartsitt. Følgende boplasser er registrert (se utbredelseskartet fig.):

Nr. 6 Lustad	Nr. 8 Lustad
9 Lustad	12 Småholmtangen
15 Mekkavatnet	19 Roktgården
26 Lauvvatnet	125 Skjefte.

Boplassen på Skjefte skiller seg fra de andre ved råstoffbruk som er flint, men også fordi man her har med sikre redskaper å gjøre. En sammenligning mellom denne boplassen og de andre registrerte boplassene som ligger lenger opp i Ogndalen, vil være et fristende forskningsobjekt. Boplassen ved Skjefte er antagelig strandboplass,

mens de andre er innlandsboplasser. Vår kjennskap til steinalder i indre deler av Trøndelag er mangelfull. Slike boplasser som de man har registrert i Øvre Ogndal kan bety ny viten om en del av vår forhistorie, hvis de blir gravd ut og analysert.

8.8. Varder:

Innenfor nedbørfeltet til Ognå har man registrert 2 varder (se kartet fig. 512):

Nr. 16 Tomsåsen Nr. 51 Støa.

Alderen på disse vardene er uviss, men man må anta at de i det minste går tilbake til middelalderens organisering av landvernet. Plasseringen av vardene forteller at det må ha vært en betydelig bosetting ovenfor Støa. Man kan også slutte at det har vært en grend rundt Lustadvatnet etter som varden på Tomsåsen neppe kan være varslingspunkt for noen annen bebyggelse.

8.9. Gamle veifar:

Registreringene av gamle veifar er ikke systematiske i Ogndalen. I de parallelle registreringer av moderne kulturminner vil det forhåpentligvis finnes omtale av andre veier etter som disse registreringene foregår i bebygde område i en helt annen utstrekning enn de arkeologiske registreringer. Følgende veifar er registrert (se kartet fig. 512):

Nr. 22 Roktgården - Skjelstad
23 Roktgården - Gaulstad
109 Vibe
110 Vibe
130 Aunlia under Trana.
136 Fjesme - Gaulstad.

De få vegbitene man har viser en interessant spredning av typer. Reg.nr. 109 er en såkalt holveg d.v.s. en veg som har skåret seg ned i grunnen etter århundrerens slit. Reg.nr. 110 er en kavlbau over myr. De andre veifarene kan sees som stier i marka,

9. EN BOSETNINGSHISTORISK SKISSE AV OGNDALEN.

Da de første mennesker kom til Ogndalen, må man tenke seg et landskap nokså forskjellig fra det bilde man i dag har. En vesentlig forskjell var at havet stod atskillig høyere enn idag. Maksimalt stod havet omtrent 180 m høyere enn dagens vannstand, da var Ogndalen en fjordarm helt opp til Roktgården. Det er neppe sannsynlig at mennesker ferdes her så tidlig, men i en atskillig senere epoke da havet stod omtrent 46 m høyere enn i dag, oppholdt mennesker seg ved munningen av Ogndalen som enda var en fjordarm, opp til Brandseggfossen. Etterlatenskapene etter disse menneskene har man funnet på Skjefte. Det er i våre øyne primitive redskaper i flint som er funnet. Sammensetningen av disse redskapene viser at det må være jegere og fiskere som har holdt til her. Hvis man regner med at boplassen lå i strandkanten (det er det mønstret man ser på andre boplasser), må denne boplassen tilhøre den eldre steinalderen, eller hvis man skal forsøke å tidfeste den mer nøyaktig, til tiden omkring 4000 f.Kr. Denne boplassen er dermed blant de aller eldste vi kjenner fra Inn-Trøndelag. Beliggenheten forteller at fisket antagelig har betydd mye. Mellom Våttabakken og Skjefte var det den gang et smalt sund. Her må tidevannsstrømmen ha vært betydelig, etter som de enorme vannmengder i Snåsavatnet (den gang en fjordarm) og Ogndalsfjorden måtte passere her. I slike strømmer står gjerne fisken tett. Man kan også tenke seg at dyr har svømt over dette smale sundet på vandring fra et beiteområde til et annet. Dyr på svøm er et lett jaktbytte for jeger i båt.

I et annet område har en annen steinalderbefolkning holdt til. De har skilt seg ut fra folkene på Skjefte ved at de har brukt annet råstoff i sine redskaper, men også på det vis at de har spesialisert seg på innlandsfangst og fiske. Man har funnet sporene etter dem rundt Lustad- og Mokkavatnet. Lenger øst har man gjort lignende funn ved Skjækervatnet og Veravatnet i Verdal. Alle disse funnene viser likheter med funn som er gjort på innlandsboplasser i Sverige. Paralleller til funnene fra Skjefte må man derimot søke på kystboplasser i Norge. Ut fra det sparsomme materialet man har i Ogndalen er det ikke mulig å si om det har vært noen kontakt mellom disse kulturstrømmingene.

I en senere periode av steinalderen har det skjedd en betydelig endring. Menneskene er blitt jordbrukere. Istedet for å basere eksistensen på usikre ressurser begynner man å holde tamdyr som kan gi både kjøtt, melk og klær. Dessuten vinner åkerbruk innpass i yngre steinalder (ca. 3000-1500 f.Kr.). Man kan se at de første bønder har dyrket jorda i Ogndalen i denne perioden. Om dette var gamle "omvendte" jegere eller nye folk vet vi ikke, men vi har i alle fall funnet primitivt jordbruksredskap på Skjefte, Risberg, Steinseng og Trana. På alle disse stedene finnes lettdrevet selvdrenerende jord som var en forutsetning for dentids jordbruk. Selv om man allerede nå tok til å dyrke jorda og holde husdyr, betydde nok jakt og fangst fremdeles svært mye. Man har således funnet en skiferspiss på Kjørås fra denne epoken som forteller at man fremdeles har drevet jakt i Ogndalen.

Fra den etterfølgende periode, brosenalderen, har man ingen funn fra Ogndalen. Det vil ikke automatisk si at her ikke har bodd folk i denne tidsepoken. Bronsealderen er generelt en periode som har etterlatt få funn, men man vet at store deler av landet har vært bebodd, man regner endog med at det har skjedd en bosetnings-ekspansjon.

Fra førromersk jernalder (500 f.Kr. - Kr.f.) kjenner man 2 funn fra Ogndalen. Funnene er riktignok gjort utenfor Ognas nedbørfelt, men de kan allikevel trekkes fram i en slik skisse. Det gjelder to draktspenner som er funnet på Skjevlo. Dette er enestående funn i Trøndelag. Smykkene er trolig av østlig opphav, og de bør vise at det har vært bosetting her på denne tiden.

Fra Kr.f. og framover har man imidlertid et stort arkeologisk materiale å støtte seg på når man skal forsøke å rekonstruere fortiden. Fra eldre jernalder (før 600 e.Kr.) er det gjort flere funn i Ogndalen. Følgende gårder kan nå skilte med funn fra denne epoken: Trana, Vibe, Midjo, Fossem, Strukstad og Skjelstad. Disse funnene er det rimelig å tro reflekterer fast gårdsbosetning på stedet. Det er nettopp i denne perioden vi får kjennskap til de eldste gårdene her i Norge med permanente hus for folk og fe og faste åkrer. Før denne tid antar man bosetningen har vært ustabil, man har med andre ord flyttet med jevne mellomrom etter som jorda ble utpint.

Spredningen av funn fra eldre jernalder er ellers interessant. Funnet fra Skjelstad forteller trolig at man allerede nå hadde fast bosetning oppe ved Lustadvatnet.

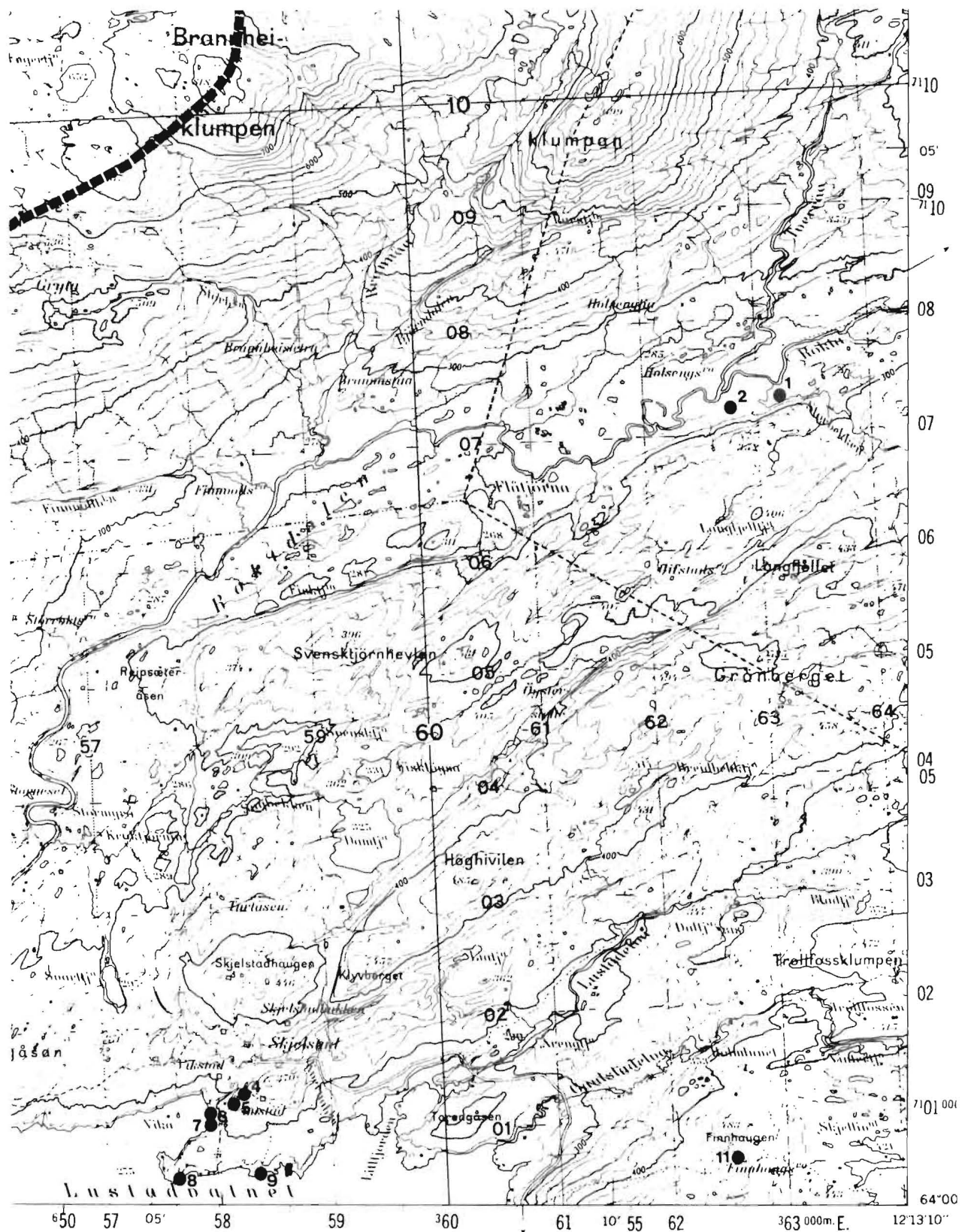
Fra yngre jernalder har følgende gårder gitt funn: Vibe, Midjo, Fossem, Strugstad, Brandsegg, Rise, Risberg, Røysing, Skjefte, Kjørås, Gravås og Hammer. Det er med andre ord ikke mange gårder som mangler funn fra denne perioden. Tar man så med alle gårder som har gravhauger innenfor gårdsvaldet, så kan man stort sett si at de gårdene som finnes i Ogndalen i dag, var ryddet i jernalderen.

Dette vil igjen si at det må ha vært ganske folksomt i dalen på overgangen til historisk tid (ca. 1000 e.Kr.). Det har trolig skjedd rydding av nye gårder også inn i denne perioden. Dette kan man nå se ut fra alle de ødegårdsanlegg som er blitt registrert. Svartedauen la trolig store deler av Ogndalen øde. Flere av disse ødegårdene ble etter denne katastrofen aldri tatt opp igjen. Man kommer dermed til det oppsiktsvekkende resultat at Ogndalen aldri har hatt så mange gårder som umiddelbart før Svartedauen i 1350! Man regner ellers med at det var brukere på følgende gårder etter katastrofen: Bruem, Brandsegg, Grøtan, Kjørås, Røysing, Fossem, Risberg, Skei, Råde, Setne, Midjo, Skjefte og Trana (J.Sandnes 1971,356). De andre gårdene lå antagelig øde.

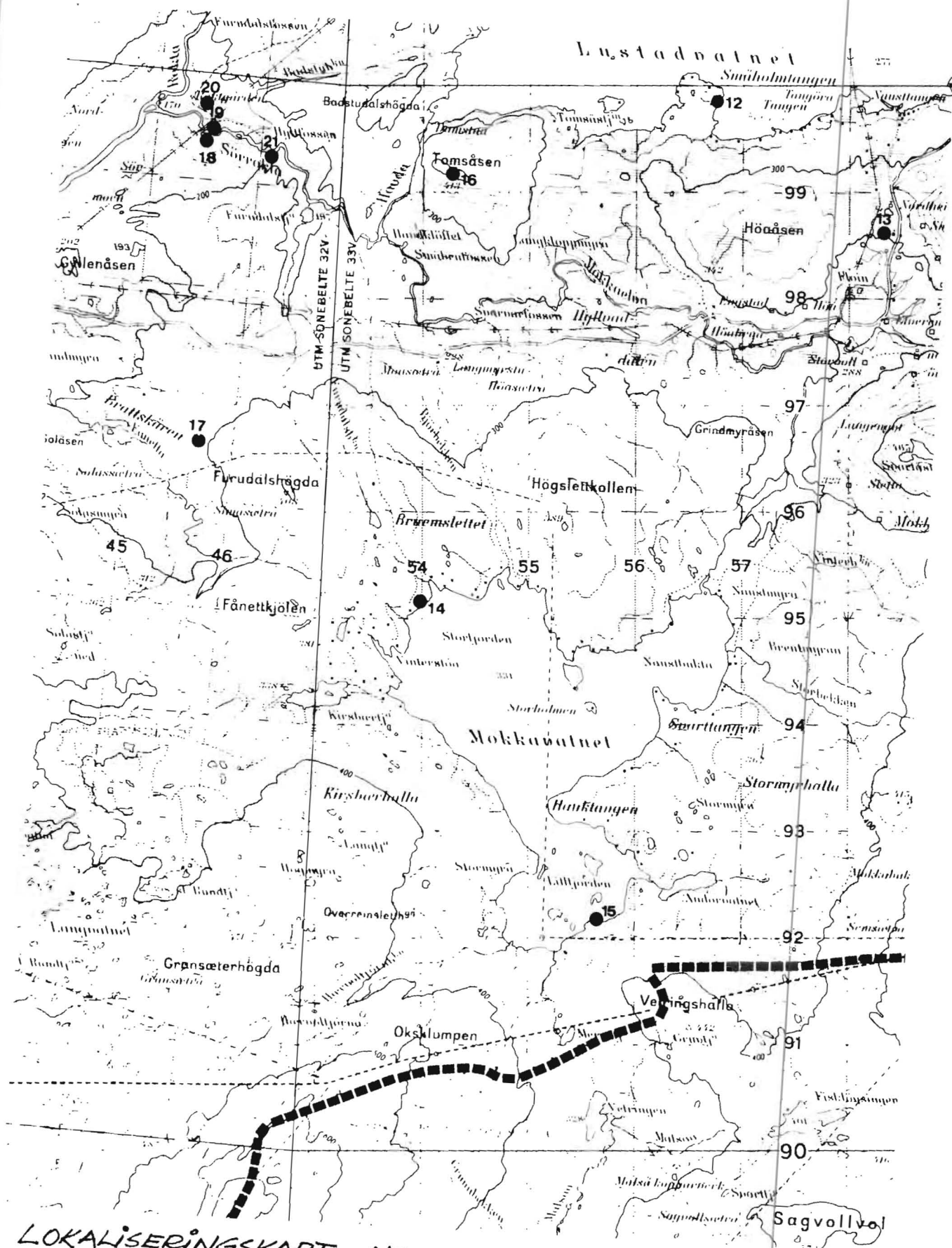
10. LITTERATUR:

- Alsvik, A.S. : Befaringsrapport fra Ogndalen 1972
- Bolås, O. : Brev til konservator Petersen 1936.
- Buhaug, K.P. : Registreringsrapport fra Gjettesvingen, Skjeftehaugen og Røysing, 1977.
- Dalland, M. : Registreringsrapport fra Ogndal 1979.
- Ertsaas, O. : Arkeologiske registreringer i Ogndal 1961.
- " : Rapport fra utgravning av jernvinner på Tolstad 1962.
- " : Utgravning på Nyheim gård 1963.
- Farbregd, O. : Antikvarisk avdelings tilvekst for 1968, Trondheim 19.
- " : Kartlegging av gravfelt i dyrkingsområde på Vibe. Rapport. 1975.
- " : Befaringsrapport fra Kvernmo 1976.
- " : Befaringsrapport fra Ogndal 1977.
- " : Befaringsrapport fra Giskås 1979.
- Larsen, B.I. : Arkeologiske registreringer 1928.
- " : Arkeologiske registreringer 1932.
- Marstrander, S. : Antikvarisk avdelings tilvekst 1951, Trondheim 19.
- " : Befaringsrapport fra Kjørås
- " : Antikvarisk avdelings tilvekst 1965, Trondheim 19.
- Møllenhuis, K.R. : Antikvarisk avdelings tilvekst 1954, Årbok for DKNVS 1954.
- " : Antikvarisk avdelings tilvekst 1956, Årbok for DKNVS 1956.
- " : Antikvarisk avdelings tilvekst 1961, Årbok for DKNVS 1961.
- Mørkved, K. : Fangstgraver i Nord-Trøndelag. Årbok for DKNVS 1960.
- " : Myrmalm og blesterplasser i Nord-Trøndelag. Manuskript. Steinkjer 1967.
- Petersen, Th. : Antikvarisk avdelings tilvekst 1920. V.S.S. 1920.
- " : Antikvarisk avdelings tilvekst 1923. V.S.S. 1923.
- " : Antikvarisk avdelings tilvekst 1928. V.S.S. 1928.
- " : Antikvarisk avdelings tilvekst 1929. V.S.S. 1929.
- " : Antikvarisk avdelings tilvekst 1934. V.S.S. 1934.

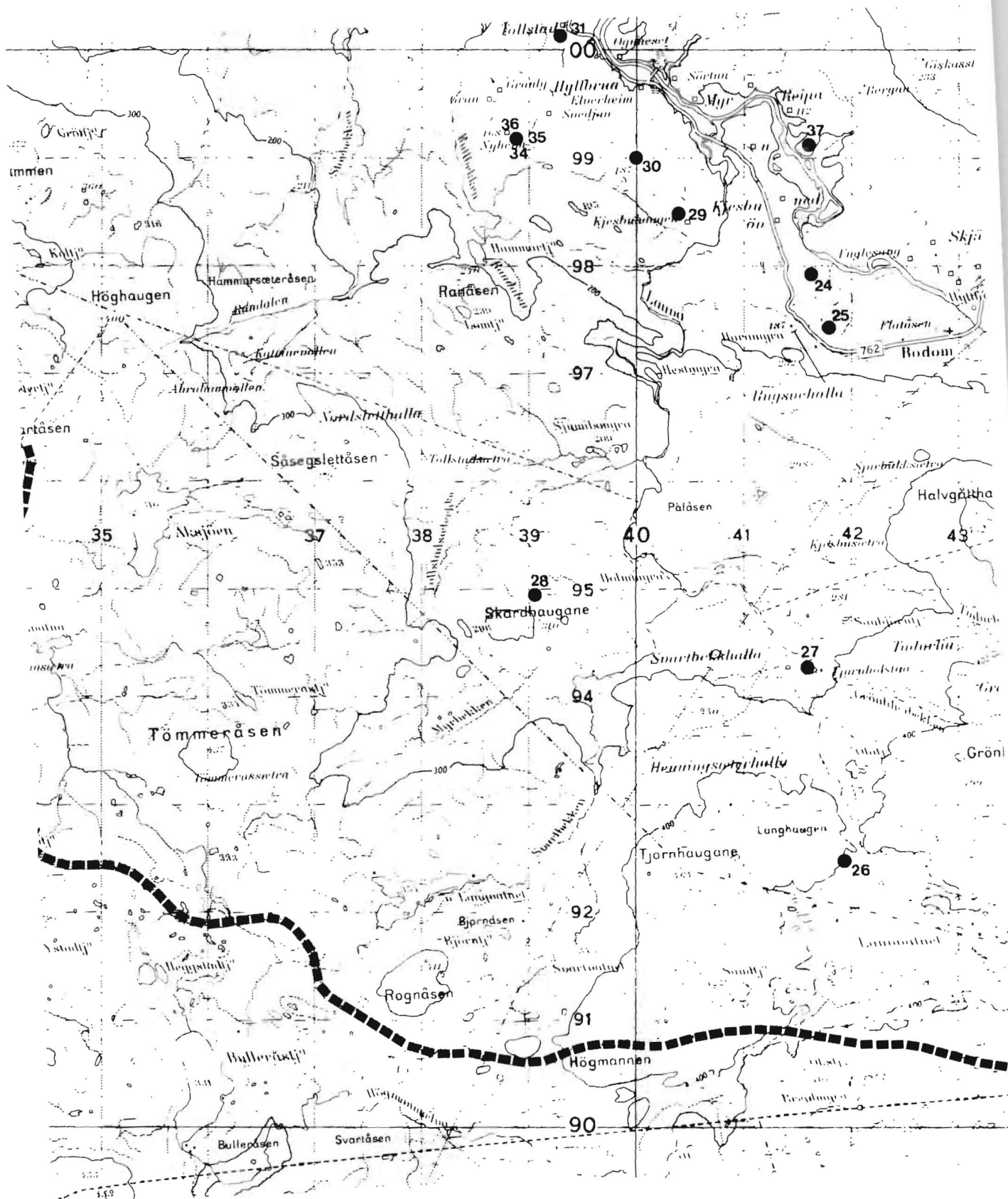
- Petersen, Th. : Antikvarisk avdelings tilvekst 1935.
V.S.S. 1935.
- " : Trekk av Ogndalens eldste bosetningshistorie.
"Nord-Trøndelag" 1935.
- " : Antikvarisk avdelings tilvekst 1947.
Årbok for DKNVS 1947.
- " : Bosetningshistorisk skisse over Ogndalen.
Manuskript. Trondheim 1949.
- Randers, K. : Registreringsrapport fra Ogndalen 1979.
- Rygh, K. : Katalog over Det Kongelige Norske
Videnskabers Selskabs Oldsamling, Trondheim
1871.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1872. Ab. 1872.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1873. Ab. 1873.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1875. Ab. 1875.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1876. Ab. 1876.
- " : Faste fornlevninger og oldsagfund i Nordre
Trondhjems Amt, Trondhjem 1879.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1880. Ab. 1880.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1881. Ab. 1881.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1882. Ab. 1882.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1900. Ab. 1900.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1902. V.S.S. 1902.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1906. V.S.S. 1906.
- " : Oldsaksamlingens tilvekst 1911. V.S.S. 1911.
- Rygh, O. : Norske Gaardnavne. Nordre Trondhjems Amt.
Bd. 15, Kristiania 1903.
- Sandnes, J. : Ødetid og gjenreisning. Trondheim 1971.
- Schøning, G. : Reise som gjenem... en Deel af Norge i de Aar
1773, 1774, 1775 ... er gjort og beskrevet.
Bd. II. Trondheim 1910.
- Stenvik, L.F. : Befaringsrapport fra kraftlinjetrasé i
Ogndalen 1978.
- Vist, O. : Registreringsrapport fra Ogndalen 1979.

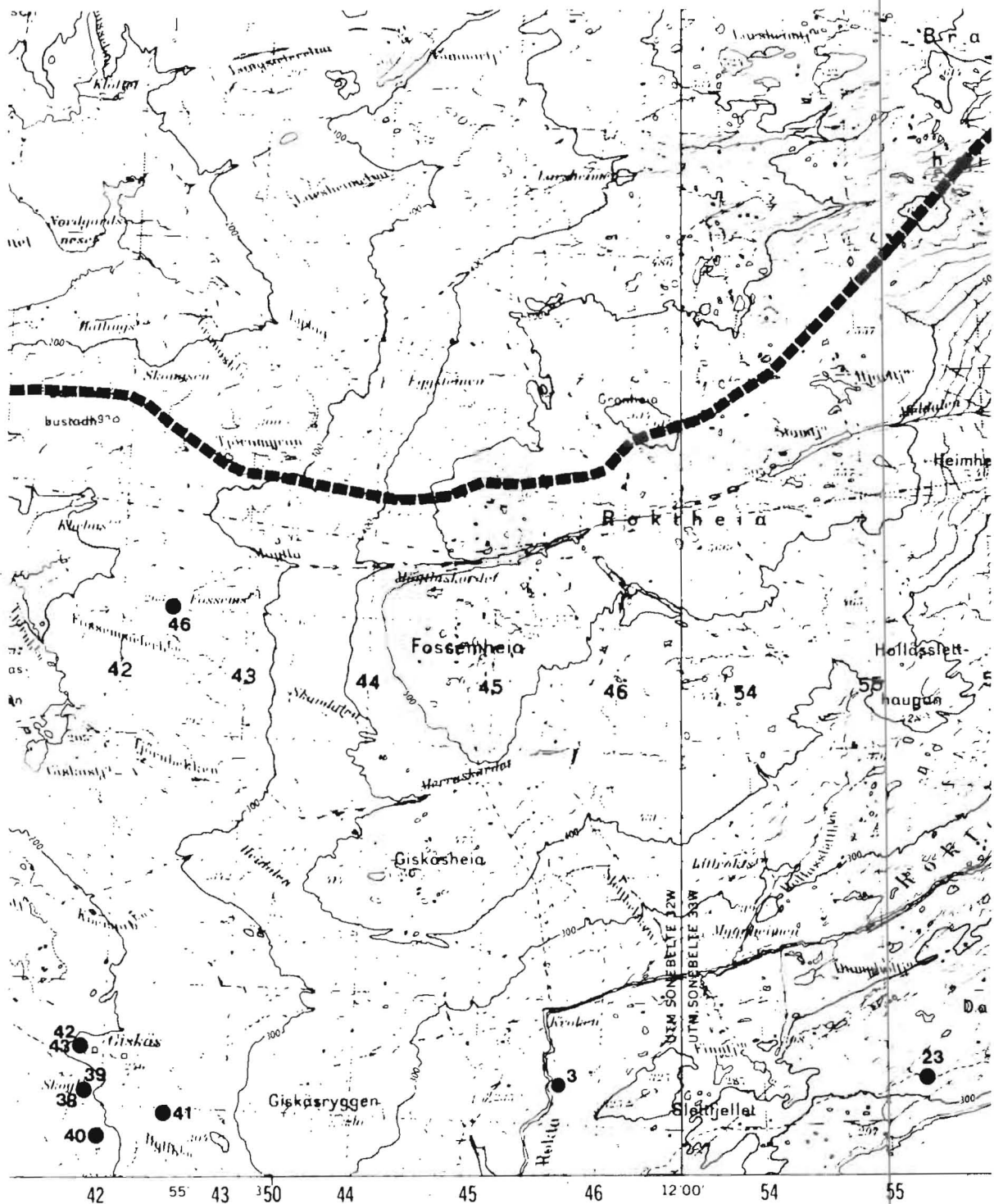
LOKALISERINGSKART NR 1
UTSNITT AV KARTBLAD NR. 1723 II, SNÅSAVATNET

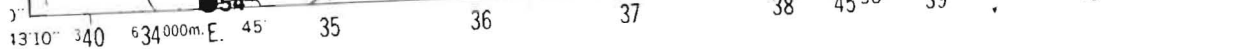
LOKALISERINGSKART NR 2
UTSNITT AV KARTBLAD NR 1722 I, VUKU

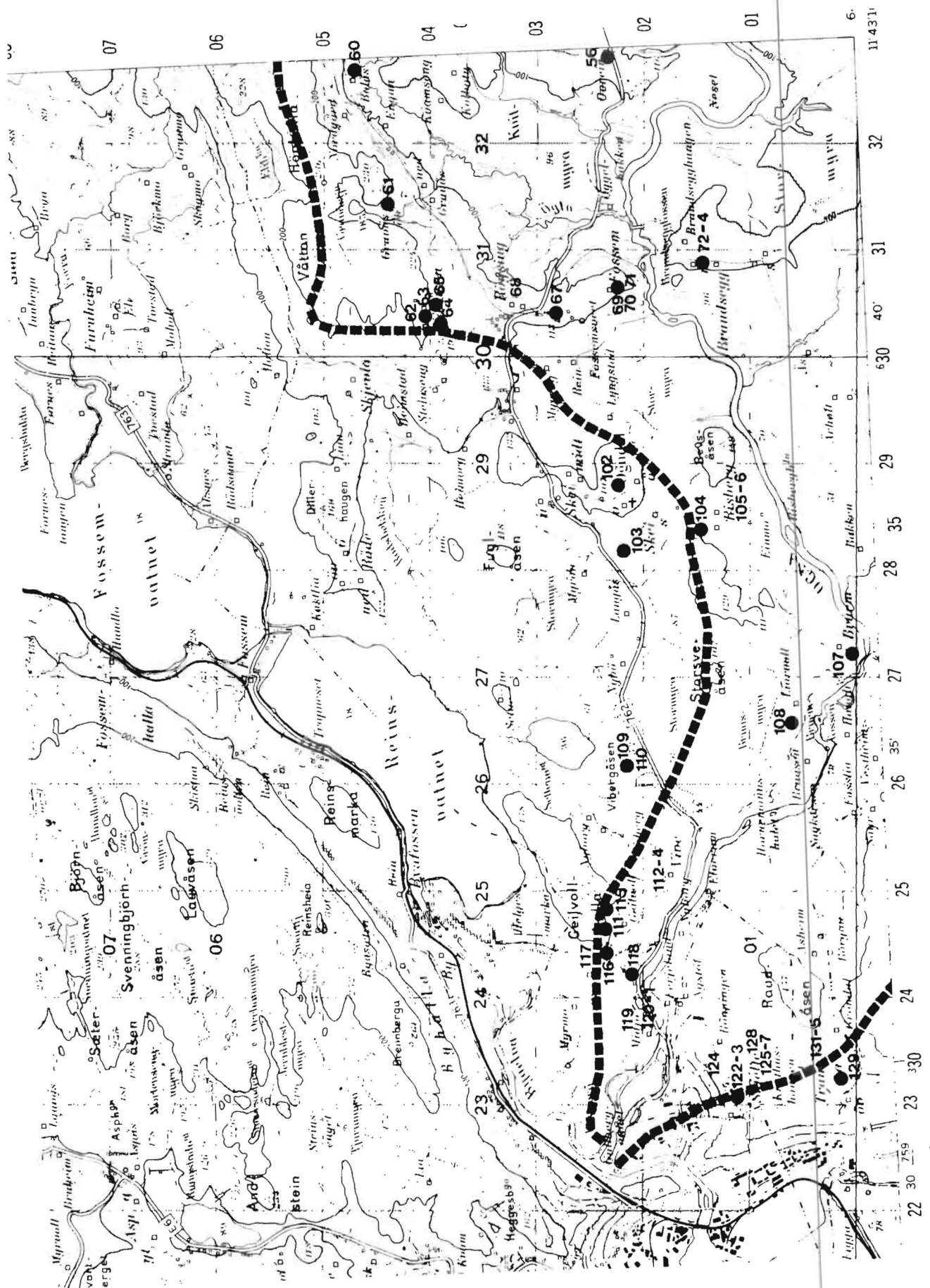
LOKALISERINGSKART NR 3
UTSNITT AV KARTBLAD NR. 1722 I, VUKU

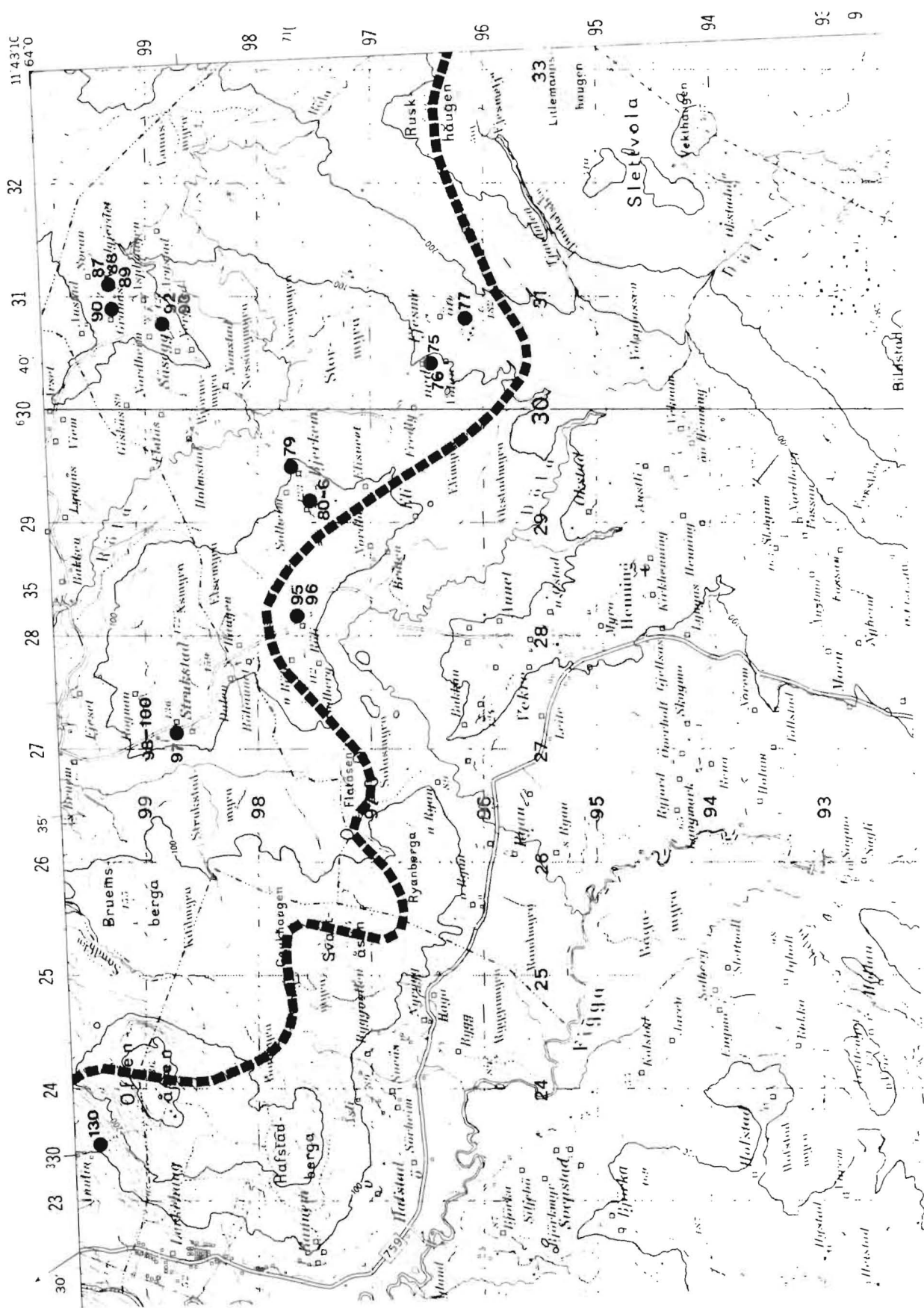
LOKALISERINGSKART NR 4
 UTSNITT AV KARTBLAD NR. 1723 II, SNÅSAVATNET

LOKALISERINGSKART NR 5
UTSNITT AV KARTBLAD NR. 1723 II, SNÅSAVATNET

LOKALISERINGSKART NR 6
UTSNITT AV KARTBLAD NR 1723 III, STEINKJER

LOKALISERINGSKART NR 7
UTSNITT AV KARTBLAD NR 1722 IV, STIKLESTAD

Foto nr. 1. Utsikt oppover Øvre Ogndal fra Våttåsen ved Støa.
Foto: L.F. Stenvik.

Foto nr. 2. Steinalderlokalitet ved Skjelstadvika, Lustadvatnet.
Foto: K. Randers.

Foto nr. 3. Varde på toppen av Våttåsen ved Støa.

Foto: L.F.Stenvik.

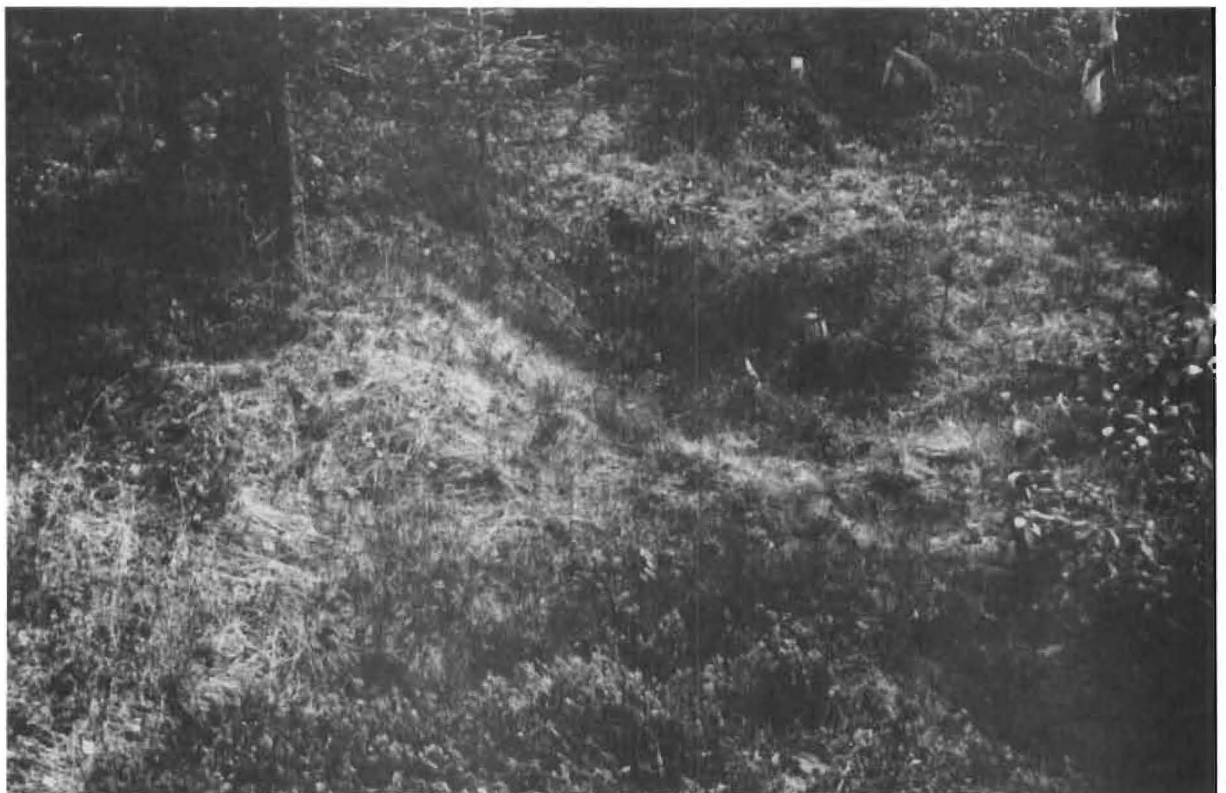

Foto nr. 4. Kullmile ved Roktgården. Foto: K. Randers.

Foto nr. 5. Dyregrav i Roktdalen. Foto: K. Randers.

Foto nr. 6. Dyregrav i Roktdalen. Foto: K. Randers.

Foto nr. 7. Bautastein på gravhaug i Aunlia. Her har det trolig
ligget en gård i forhistorisk tid.

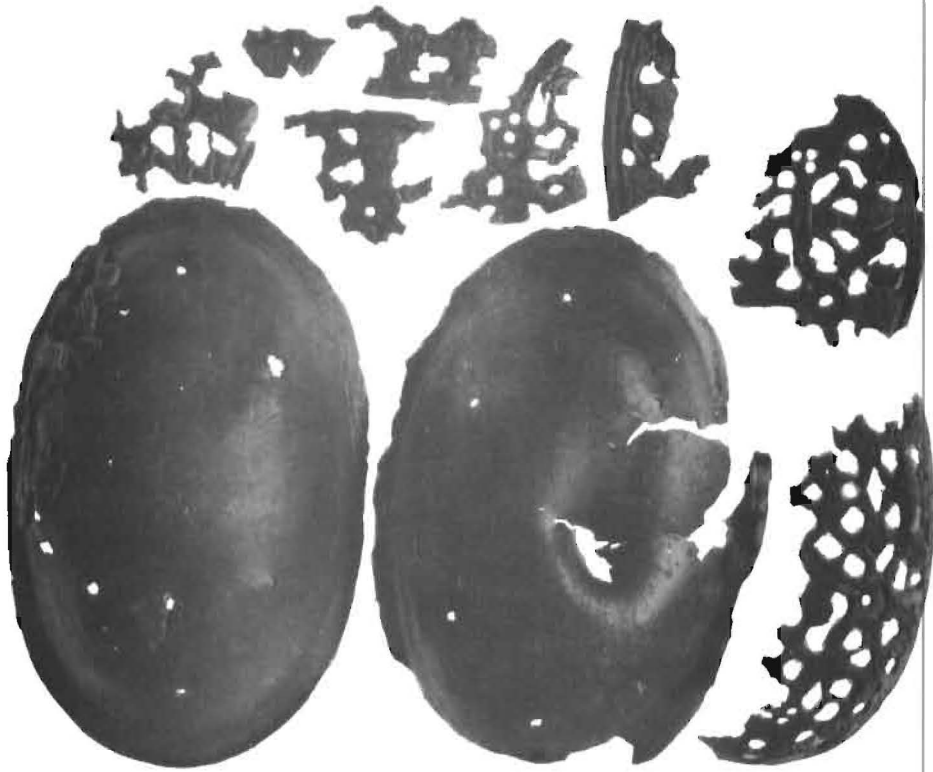
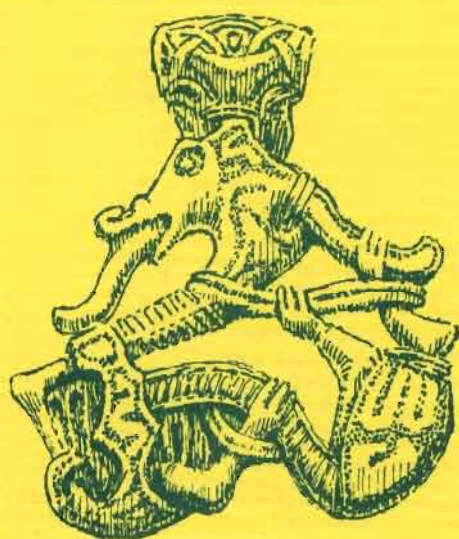

Foto nr. 8. Gravfunn fra Bjerkem (T 6229). Skålforma spenner fra vikingtid.

Foto nr. 9. Gravfunn fra Fossemvaet (T 17535 a). Irsk ringnål fra vikingtid.

ISBN 82-7126-281-5

ISSN 0332-8546